

શ્રી રામકૃષ્ણ

ફેલુવારી

કિ.

૫૦

પૈસે

૧૯૭૯

या अंकांत—

- १ एका साधकाचा साधनवृत्तांत (संपादकीय)
- २ कर्मयोग रहस्य
- ३ शब्द आणि कृती
- ४ साक्षात्कार
- ५ राम हेच सर्वस्व
- ६ श्रीगोदवलेकर महाराजानीं सांगितलेल्या बोधपर कथा
- ७ भक्त पुरंदरदास
- ८ श्रीरामकृष्णमहाराज जांभेकर
- ९ जीवन—गंगा
- १० नामदेवांची अमृतवाणी
- ११ विवेकानंदांना लाभलेले सहुरु साज्जिल्य
- १२ शिरडी—वृत्त

श्री साई वा कसु धा

सगळींच कामे कांहीं आपण एकटे करूं शकत नाहीं. अनेक वेळां अनेक चाबतीत दुसऱ्यांचा, वाकबगारांचा सहकार आपणास घ्यावा लागतो. कार्यसफलतेसाठीं तो सहकार जस्तर घ्यावा व आपलें कार्य पूर्ततेला आणावें; परंतु ज्याचा सहकार घेतला असेल त्याला त्याबद्दल योग्य मोबदला दिल्याशिवाय राहूं नये. कोणाचेही श्रम आपण फुकट घेऊं नयेत. अनेकांस फुकट काम करून घेण्याची व नंतर पाठ फिरविष्याची संवय असते. ती फार अनिष्ट आहे.

—श्रीसाईसच्चरित

श्रीसाईलीला

[शिरडी संस्थानचे अधिकृत मासिक.]

वर्षे ४८ वें]

फेब्रुवारी १९७०

[अंक ११ वा

: संपादक :

श्री. द. दि. पाटणकर
वार्षिक वर्गणी रु. ५ (ट. ख. सह)

टे. नं. ४४३३६१

: कार्यालय :

साईनिकेतन, डॉ. आंबेडकर रोड, खोदादाद सर्कल जवळ,
प्लॉट नं. ८०४ बी, दादर, मुंबई २४

✽ सं पा द की य ✽

एका साधकाचा साधन वृत्तांत

प्रिय वाचक—

‘आनंद-साधना’—अर्थात् एका साधकाचा साधन वृत्तांत या नावाने प्रा. केशव विष्णु बेलसरे यांनी आपण साधना करीत असतां कसकसे अनुभव आले याचें निवेदन वयाच्या साठाच्या वर्षी एका छोट्या परंतु साधकांच्या हष्टीने बहुमोल अशा पुस्तिकेच्याद्वारे प्रकाशांत आणिले आहे.

प्रा. बेलसरे यांचा जन्म मध्यम स्थितीतील एका सनातनी कुदुंबांत झाला. सर्वसाधारण माणसांप्रमाणे टक्केटोणपे खात व मध्यंतरी अडथळे येत गेले तरी जिदीच्या बळावर त्यानीं आपला शिक्षणक्रम यशस्वी रीतीने पूर्ण केला. महाविद्यालयांत प्राध्यापकी केली; परंतु विद्यार्थीदरोंत असतांना भगवंताच्या नामाची गोडी लागली. त्यांचा दैवयोग बलवत्तर होता. ऐन तारुण्यांत त्यांना सत्पुरुष श्रीगोदवलेकर महाराज यांची भेट होऊन त्यांच्या मार्गदर्शनाचा लाभ झाला. त्यासुळे गुरुकृपेने त्यांच्या आयुष्यरथाची चाके योग्य मार्गाने चालत राहिली. त्यासुळे तीन महत्वाच्या गोष्टींची त्यांना अनुभूति झाली. (१) एखादा सामान्य माणूस प्रपंचांत नीटपणे राहून संतांनी सांगितलेल्या भगवंताच्या मार्गावर वाटचाल करूं शकतो. (२) प्रपंचांत वाईटबरे प्रसंग आले असतां आपल्या अंतःकरणांत होणारी घालमेल व तळमळ भगवंताच्या नामाने शांत होते. आणि (३) श्री सद्गुरुचा मनाने पाठिंबा घेऊन जगांत वावरले तर सर्व प्रकारच्या परिस्थितींत माणसाचें समाधान टिकतें व वाढ्यास आलेले कर्तव्य तो बरोबर करूं शकतो.

‘आनंद-साधना’ हे आपण साधनेच्या मार्गांत असतां आपली पडझड कसकशी झाली, त्यांतून वेळोवेळी कोणत्या साधनाच्या बळावर आपण सावरले

गेलें, या प्रवासांत आलेल्या अडचणीना तोंड देण्याचें सामर्थ्य आपणास कसें मिळत गेलें, काम, क्रोध, अहंकार यांसारखे शत्रू इतरांप्रमाणे वाटमारी करण्यासाठी आपल्याही मार्गावर कसे सज्ज होऊन राहिले होते व त्यांचा पाडाब करण्यासाठी आपण कोणकोणते प्रयत्न केले, कसकशा धडपडी, वाचन, मनन व सर्वांपेक्षां नामस्मरण कसकसें करावें लागलें याचा, अत्यंत प्रांजलपणे व कोणताही आडपडदा न ठेवतां वाचकांपुढे ठेवलेला हा उद्घोषक नि मार्गदर्शक होऊन रहाणारा वृत्तांत आहे.

प्रो. बेलसरे यांच्या बाबतींत विशेष लक्षांत भरण्यासारखी गोष्ट म्हणजे त्यांना तत्त्वज्ञानाची, संत वाङ्मयाची व नामाची जबरदस्त आवड आहे. या जगांत सहजसाध्य कांहीं नाहीं. अमूक एक अवस्था आपल्या वात्यास यावी असें ज्याला वाटतें त्यानें त्याच्या प्राप्तीसाठीं अनिवार कष्ट व अविश्रांत मेहनत घेतली पाहिजे. कंटाळा करून चालणार नाहीं. चिकाटीनें व धैर्यानें आगेकूच करीत राहिलें पाहिजे. म्हणजे कोणत्या ना कोणत्या रूपानें भगवंत तुमच्या सहाय्याला येऊन तुमचें कोड कौतुक पुरवितो.

दुसरी महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे नामावर असीम श्रद्धा. जशी नामावर तशीच गुरुवर. या श्रद्धेच्या बळाशिवाय या मार्गात तुमचें पाऊल पुढे पडणें शक्य नाहीं. प्रो. बेलसरे यानीं नामजपाची कांस बळकट धरली. संकटें दूर करणारें, कामक्रोधादि दुष्ट शत्रूंच्या तावडींतून सुटका करणारें व भगवंताच्या चरण कमलांचें दुर्लभ दर्शन घडविणारें नाम हेंच एक सुलभ साधन आहे, हा गुरुमंत्र त्यानीं श्रद्धापूर्वक अहर्निश अंमलांत आणिला व आजही त्यांचा तो उपक्रम चालू आहे. त्यामुळे त्यांना जरूर तो आधार व जरूर तें संरक्षण मिळत गेलें व आजही मिळत आहे.

प्रो. बेलसरे यांच्या जीवनांतील तिसरी महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे त्यानीं संपादन केलेली गुरुकृपा. त्यांची थोर पुण्याई म्हणा किंवा सुकृत म्हणा, त्यामुळेच त्यांना श्रीगोदवलेकर महाराज यांच्यासारख्या गुरुमाउलीचा अलभ्य लाभ झाला. बहुत सुकृताची जोडी असल्याशियाय सद्गुरुचा लाभ व नाममहात्म्याची मातब्बरी समजप्याची ताकद येत नसते. हे दोन्ही दुर्मिळ

लाभ त्यांच्या वाट्यास आल्यामुळे ते आनंदसाधना यशस्वीपणे नि निर्वेधपणे करूं शकले हैं निश्चित होय.

या पुस्तकाचें थोडक्यांत स्वरूप कोणत्या प्रकारचें आहे याची साधारण कल्पना वाचकांस या विवेचनावरून आली असेलच. प्रो. बेलसरे यानीं या पुस्तकाचे पांच भाग केले आहेत, पहिल्या भागांत त्यानीं आपले लौकिक जीवन सादर केले आहे. त्यांत आपले बालपण कोणत्या स्थितींत गेले, पुढे कांतिकार-कांच्या सहवासांत आपण कसे आलो, त्याचें पर्यवसान काय झाले व त्या मार्गात असतांना आपणास सद्गुरुचे मार्गदर्शन कसकसे झाले हैं सांगितले आहे.

दुसऱ्या भागांत शुद्ध विचारांचें सामर्थ्य किती असते, देहाचें महत्त्व किती आहे, विद्या व अविद्या म्हणजे काय, नियतीचा जोर काय करूं शकतो, माया हैं काय आहे वगैरे अनेक महत्त्वाच्या व पदोपदीं जाणवणाऱ्या प्रश्नांचे जे अनुभव आले त्यांचे दिग्दर्शन करण्यांत आले आहे. तिसऱ्या भागांत प्रो. बेलसरे यांनी आपल्या साधनेची पार्श्वभूमी सांगितली आहे. त्यांत स्वानंदयोग, आनंदसाक्षात्कार, स्वतःचा विसर वगैरे प्रश्नांचा स्वानुभवपूर्ण विचार केला आहे.

चौथा भाग विशेष मोठा, तसाच महत्त्वाचाही आहे. त्यांत नामस्मरणाचा अभ्यास, संशय पिशाच्च, मृत्यूचे भय, क्रोधाशीं झटापट, शरणागति, सगुणोपासना, कामवासनेची करामत, नामस्मरण, अभ्यासाच्या चार पायऱ्या, द्वेषाची आग कशी विज्ञविली, श्रीसद्गुरु ही माउली त्यांना आवडी तें करावें वगैरे अनेक महत्त्वाच्या विषयांचा अत्यंत मोकळेपणीं व आडपडदा न ठेवतां समाचार घेण्यांत आला आहे.

आणि शेवटीं या साधनामार्गात असतांना आपणास पारभार्थिक अनुभव कोणकोणते व कसकसे येत गेले त्यांचीही माहिती लेखकाने थोडक्यांत करून दिली आहे.

आपण पूर्णपणे साधक बनलों असें प्रो. बेलसरे मानीत नाहीत. आपण साधनेच्या मार्गावर आहो; ‘अजुनि संपली न वाट अजुनि असे चालायचे’ व तें मार्गक्रमण गुरुकृपेने व त्यांच्या आदेशानुसार चालू आहे. अजूनही काहीं

शत्रूशी सामना घावयाचा आहे, परंतु आता गुरुकृपेने मार्ग सांपडला आहे, अशी त्यांची दृढा श्रद्धा आहे.

त्यांची अशीही बळकट श्रद्धा आहे की “नामाचे अनुसंधान सांभाळले की सगळे आपोआप सिद्ध होते.” त्यामुळे त्यांच्यापुढे ध्येय एकच आहे की, “घरांत, घराबाहेर, एकांतांत व लोकांतांत, संयोगांत वियोगांत, कामांत व खेळण्यांत, नफ्यांत व नुकसानींत, शुभांत व अशुभांत, प्रपंचांत व परमार्थांत आपले मन” सदासर्वकाळ नामांत रंगलेले रहावे.” या बाबतींत ते म्हणतात “नामाची प्रचीति येऊन जो अंतर्यामीं रंगला त्याला इतर कांहीं न कळतां सर्व कळते, नामाच्या प्रचीतीची किंमत न कळल्याने जो बहिरंगीं रंगला त्याला इतर सर्व कळून कांहींच कळत नाहीं”

यावरून लेखकाची नामावर किती बळकट श्रद्धा आहे व नामाचे महत्त्व त्यांना किती अप्ररंपार वाटते, याची सहज कल्पना करतां येईल.

प्रो. बेलसरे यांच्या आनंद—साधनेचे, आमच्या अल्प मतीप्रभाणे स्वरूप काय आहे, हे वाचकांस सांगण्याचा हा प्रयत्न आहे. आमच्यामतें ज्याला साधक व्हायचे आहे, ज्याचे लक्ष भगवत् चरणांकडे लागून राहिले आहे, अशा भगवत् प्रेमी व साधनेची कांस धरू इच्छणाऱ्यांनी हे पुस्तक जरुर वाचावे व अभ्यासावे. फायदा झाल्याशिवाय रहाणार नाहीं.*

—संपादक

* आनंद साधना —लेखक— प्रो. केशव वि. बेलसरे.

प्रकाशक— बुक्सेलर्स ड. म, टिळक पब्लिशिंग कंपनी, मुंबई ४.

किंमत दोन रुपये.

कर्मयोग (लेखांक पहिला)

लेखक: डॉ. रा. य. परांजपे, रत्नागिरी

प्रस्तुत लेखमालेचे लेखक, डॉ. रा. य. परांजपे हे अध्यात्मविषयाचे व्यासंगी व त्या विषयाचा निदिध्यास घेतलेले अधिकारी पुरुष आहेत. पावसचे स्वामी स्वरूपानंद यांचे त्यानीं लिहिलेलें विस्तृत चरित्र लोकप्रिय होऊन राहिलें आहे. एकनाथी भागवत ज्ञानेश्वरी, अमृतानुभव या सारख्या श्रेष्ठ ग्रंथांचा त्यांचा दांडगा व्यासंग आहे. एकनाथी भागवतांतील नाथांचे मनोगत थोडक्यांत समजावें या हेतूने त्यांतील १११ ओव्या निवळून व त्यावर भावार्थ विवेचन देऊन त्यानी एकनाथी भागवत नित्यपाठ ही पुस्तिका प्रसिद्ध केली आहे. सध्यां नारदभक्तिसूत्रावर प्रेमप्रबोध या नावें ते विस्तृत टीकाग्रंथ लिहीत आहेत.

—संपादक

यत्करोषि यदश्वासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।
यत् तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मर्दर्पणम् ॥

भ. गीता. अ. ९ श्लोक २७

आपल्या हातून घडणाऱ्या सर्व कर्माच्या रूपानें भगवंताची भक्ती करी होऊं शकेल याचं वर्म सांगण्याकरतां भगवंतानीं हा श्लोक सांगितला, आणि त्याचं वैशिष्ट्य अशा प्रकारचं आहे कीं हें भक्तितत्व अत्यंत सोपं आहे. इतके अत्यंत सोपं कीं त्याचा अनधिकारी कोणीच नाहीं. सगळ्यांना तें प्राप्त होण्यासारखं आहे. समजण्यासारखं आहे. परंतु तें आकलन व्हायला पाहिजे असेल तर काय केलं पाहिजे हे भगवंत या श्लोकाच्या प्रस्तावनेत सांगतात.

महणोनि अर्जुना अवधारीं । तू बुद्धी एकी सोपारी करीं ।
तरीं सहजें आलिया मनोमंदिरीं । न विसंवें मातें ॥

ज्ञा. अ. ९ ओ. ३९७

अर्जुना तूं फक्त एक गोष्ट कर. तूं आपली बुद्धी आधीं सोपी कर. आणि अर्जुनाला जो उपदेश केला तोच सगळ्याना आहे. आपली बुद्धी सोपारी नाहीं, ती अतिशय गुंतागुंतीची बनली आहे, अनेक गोष्टींनीं भारावलेली आहे. प्रत्येक गोष्टीच्या समस्या आमच्या बुद्धीमध्यें उभ्या आहेत. कर्माचं काय ? ज्ञान म्हणजे काय ? साधना कशी करावी ? नाना तन्हेच्या समस्या आपणांपुढें उभ्या आहेत. आपला स्वभाव आपल्याला आडवा येणारा आहे. आम्हीं काय करावं हें आम्हाला कळत नाहीसं झालं आहे. आम्ही कोणतीही गोष्ट ठरवलों तरी ती आमच्या हातून घडत म्हणून नाहीं. ती कशी घडेल याची एक समस्या आहे, अशा तन्हेनें नानाप्रकारच्या समस्या आम्ही बुद्धीमध्यें धारण केल्या आहेत व त्या गुंतावळ्यांतून आपण कसें सुटूं याचा मार्गही आपणाला सापडत नाहीं. इतकी आपली बुद्धी अवघडलेली आहे, बोजड झालेली आहे. आम्ही तिला सुलभपणा आणायला लागलों तरी ती अधिकच अवघड होत जाते.

नानातन्हेचे ग्रंथ आपण वाचतो. नानालोकांचीं प्रवचनं ऐकतो नानातन्हेच्या विद्वानांचीं मतं ऐकतो व त्यांतून आमची बुद्धी इतकी गोंधळून जाते की आम्हाला त्यांतून काय करावं हें सुचत नाहींसं होतं. आपल्या बुद्धिवळानें आपण ती गुंतागुंत सोडवायचा प्रयत्न करतों पण बुद्धी सोपी होत नाहीं उलट ती अधिकच अशुद्ध आणि अवघड बनत जाते.

भगवंताचा सुद्धा असा आहे की परमार्थाकरितां बुद्धी सोपारी झाली पाहिजे, बुद्धीमध्यें अवघडपणा कांहीही नकोच. याचा अर्थ परमार्थाचं तत्व हे वस्तुतः अवघड नाहीं, बुद्धीला शीण देण्यासारखं मुळीच नाहीं. तर बुद्धीचा सगळा शीण उतरणारं आहे म्हणून बुद्धी सोपारी करीं म्हणजे त्यांत करण्याचा कांहीं प्रकार नाहीं. परमार्थाचाच इतका सोपा प्रकार सांगितला कीं बुद्धीच्या अवघडपणाचं कामच नाहीं. हें बुद्धीला कळून जावं. आपल्या बुद्धीमध्यें नानातन्हेच्या ज्या कांहीं अवघड, गोष्टी भरलेल्या आहेत त्या सगळ्या पर-

मार्थाला निरुपयोगी नव्हे, दुरुपयोगी आहेत हें आपल्या लक्षांत आलं पाहिजे. ज्या गोष्टी आपण आपलेपणानें संग्रहीत केलेल्या आहेत, ज्या गोष्टी चांगल्या व आपल्याला हव्या हव्याशा वाटत असतात त्या सुद्धां किती कुच-कामाच्या आहेत, किती नालायक आहेत, याची योग्य जाणीब जीवाला झाली पाहिजे. त्याची ही प्रस्तावना भगवंतानीं केली आहे आणि प्रस्तुत श्लोक हा त्याच्या उलगळ्बाचा श्लोक आहे. बुद्धी सोपारी कर म्हणजे काय कर तें पुढे सांगायचं आहे. नाहींतर अर्जुन बुद्धी कशी काय सोपारी करणार? आपली अवघड-लेली बुद्धी सोपारी करायला सांगितलं तर काय करायचं कुणी? अर्जुनाला भगवंत तें पुढे सांगताहेत कीं सोपी बुद्धी म्हणजे काय आणि अवघड बुद्धी म्हणजे काय?

सोपी बुद्धी म्हणजे काय हें सांगतांना भगवंतानीं सांगितलं कीं—

सहजे आपुलिया मनोमंदिरीं। न विसंबे मातें॥

तुं सहजच आपल्या मनोमंदिरांत मला विसरूं नको, विसंबूं नको, माझ्याशीं वेगळा राहूं नको आणि हें कसं? तर अगदीं ‘सहजे’! या साठीं कोणतीही गोष्ट बुद्धीला अवघड वाटण्यासारखी करायची नाहीं तर काय करायचं—

यत्करोषि यदश्वासि यज्ञुहोषि ददासि यत्।

यत्पस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मर्दपूणम्॥ भ. गी. अ. ९. श्लो. २७

हा भक्तीचा सोपा व श्रेष्ठ प्रकार सांगितला. भगवंताला जें भक्तितत्व पाहिजे आहे तें काय आहे तर—

जे जे कांही व्यापार करिसी। कां भोग हन भोगिसी।

अथवा यज्ञीं यजसी। नानाविधीं॥ श्ला. अ. ९ श्लो. ३९८

भगवंताला आवडणारे भक्तितत्व प्राप्त व्हायला पाहिजे असेल तर बुद्धीसमोर अशा तन्हेचा कांहीं प्रॉब्लेम असतां कामा नये, कीं असुक एक साधना, असुक कर्म हें जर मी केलं तर तें भगवंताला आवडेल आणि ती माझी भक्ती, हा भाग प्रथमच काढून टाकला. त्याला कर्माच्या बाबतींत एवढी सवलत दिली कीं—जे जे कांहीं व्यापार करशील ते ते चांगले वाईट हा प्रश्न नाहीं. कर्माकडे

तू चांगले वाईट या दृष्टीने बधूंच नको. तू जें जें कर्म करतोस तें तें कर्म किंवा जे जे भोग भोगतोस ते अथवा तू नाना तन्हेच्या यज्ञाच्या ठिकाणीं जें यजन करतोस तें. आतां यज्ञ म्हटल्याबरोबर आपल्याला असं वाटतं, कीं तें यज्ञकुंड तें हवन प्रकार वगैरे. ते यज्ञ एके काळीं होते पण तेवढाच कांहीं यज्ञाचा प्रकार नाहीं.

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञः योगयज्ञास्तथापरे ।

स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥ गी. अ. ४ श्लो. २८

अशा तन्हेने ज्ञान यज्ञ आहे, द्रव्ययज्ञ आहे, तपोयज्ञ आहे. अनेक प्रकारचे यज्ञ आहेत. भगवंताच्या यजनाचे प्रकार अनेक आहेत.

तथा सर्वात्मका ईश्वरा । स्वकर्मकुसुमांची वीरा ।

पूजा केली होय अपारा । तोषालागीं ॥ शा. अ. १८ ओ. ९१७

आपल्या कर्माच्या पूजेनेच भगवंत संतुष्ट होतो. त्याच्या पूजनासाठी कुंडच पेटवायला लागतं असं नाहीं. किंवद्दुना हें विश्व म्हणजे, यज्ञचक्रच भगवंतानीं उत्पन्न केले आहे आणि यज्ञासहवर्तमानच प्राणी उत्पन्न झाल्यासुळे, आपल्या हातून जीं जीं कर्मे उत्पन्न होतात तीं यज्ञकर्मेच आहेत. ‘उदरभरण नोहे जाणिजे यज्ञ कर्म.’ भोजन हा यज्ञच आहे. यज्ञ म्हणजे काय ? तें कर्म भगवंताला अर्पण झालं म्हणजे तो यज्ञ झाला. नुसते तीळ तांदूळ हवन केले म्हणजे यज्ञ नव्हे. मग योग्य यजन केब्हां घडेल ? त्याची हातोटी सांगायची आहे.

भगवंताला काय आवडतं ? तर आपण केलेले यच्चयावत व्यापार आवडतात, आपल्या सगळ्या व्यापारासह आवडतात. सगळ्या व्यापारानीं भगवंताचं भजन होतं, चांगल्यानीं होतं. आणि वाइटानींही होतं. प्रत्येक इंद्रियानीं भजन होतं. डोळ्यांनी पाहिलेलं भगवंताला अर्पण झालं, तर डोळ्यांनी भजन होतं, मुखानं जें जें बोलतों तें, भगवंताला अर्पण झालं, तर मुखानं भजन होतं. पायाने चालणं, हाताने काम करणं, बुद्धीनं निश्चय करणं, मनानं चिंतन कुरणं वगैरे—सर्व प्रकारचं कर्मजात, सर्व प्रकारच्या संवेदना आणि जाणीव, हें सर्व भगवंताला अर्पण झालं तर, ते भगवंताचं भजन झालं म्हणून त्याला सांगितलं— जे जे कांही व्यापार करिसी ॥

आतां या ठिकाणी मी थोडासा निराळा विषय मांडण्याचं ठरवलं आहे. मग समारोपाला या श्लोकाचा खुलासा करू.

आतां इथं असा प्रश्न उत्पन्न होतो कीं भगवंतानीं अर्जुनाला जी एवढी सवलत दिली की तू जें कांही करशील त्याने माझे भजन कर—तर भगवंताला भक्तीकरितां निराळीं कांहीं साधना सांगतां आली नसरीं कां ? कीं ती तू कर, अशा प्रकारचा काहीएक भाग न सांगतां तो जें जें करतो त्याला भगवंत एकदम मान्यता देऊन जे मोकळे झाले तें कसं काय ? आणि आमच्या दृष्टीने आम्हाला असं वाटतं कीं कर्माच्या बाबतीत चांगल्याचं चांगलं फळ आणि वाईटाचं वाईट फळ मिळतं, असा आमचा सिद्धांत आहे. नव्हे अनुभवही आहे. वेदशास्त्रांनी देखील याचा विचार केला आहे. विधी काय आणि निषेध काय हें ठरवलेलं आहे. जीवानं कोणतं कर्म करावं, कोणतं करू नये हे सर्व शास्त्रं सांगत आलीं आहेत आणि असं असतांना कर्मजिज्ञासेमध्ये, या सर्व गोष्टींचा विचार करावा लागतो आणि परमेश्वरासारखी अलभ्य गोष्ट प्राप्त करून ध्यायची म्हणजे, कर्मबद्धलचा विचार करणाऱ्यापुढे दृष्टिकोन असतो. ते असं मानत असतात, कीं जीवानं सत्कर्मे केली पाहिजेत आणि तीं भगवंताला अर्पण केलीं पाहिजेत. वाईट कर्मे भगवंताला कशी अर्पण करायची ? हें कांहीं पटत नाहीं.

पण आपले साधुसंत काय सांगतात^१ ? नाथ म्हणतातः— शिभग्यांतल्या बोंबासुद्धां भगवंताला अर्पण करा ! भोपळ्याची खीर केली आहे. खीर केली प्रथम चांगली म्हणून पण तो निघाला कडू भोपळा. मग म्हणाले हरकत नाहीं ती आतां ओतून टाकतांना सुद्धां कृष्णार्पण म्हटलंत तरी भगवंत म्हणतात ती मला पोहोचते. इथपर्यंत सवलत त्यांनी भागवत धर्मात दिली. परंतु कर्माकडे पहाण्याचा सर्वसाधारण दृष्टिकोन मात्र निराळा आहे. त्यांना असं वाटतं कीं परमार्थाकरतां चांगलीं कर्म केली पाहिजेत आणि हा विचार एकदां रुढ झाल्यानंतर, चांगलीं कर्म म्हणजे काय, याच्या व्याख्याही ठरल्या गेल्या आणि त्यामध्ये यज्ञ, दान आणि तप, हीं तीन कर्मे चांगली, म्हणून वेदांनी निवङ्गून काढलीं.

^१ नाहं वेदैर्न तपास न दानेन न चेज्यया वर्गैरे भाग भगवंतानीं पुढे

सांगितला आहे. पण पूर्वी ती साधनं म्हणून कर्माचे प्रकार मानले गेले परंतु हीं सगळीं चांगलीं कर्मे करत असतांनासुद्धां त्यांतून काय मिळालं ? तर हीं चांगलीं कर्मे सुद्धां भगवंताला अर्पण झालीं नाहींत तर (यथा योग्य व्हायला पाहिजेत त्या प्रकारे) त्याचं फळ ऐहिकांत कांहीही मिळणार असेल, कोणतंही कर्म निष्फळ होतं, असं नाहीं पण परमार्थाच्या दृष्टीनें शंभर टक्के निष्फळ. केवळ निष्फळच नव्हे तर हें कशासाठीं केलं, निष्कारण यातायात, अव्यापारेपु व्यापार केल्यासारखं आहे. भलतंच कांहीतरी परमार्थ म्हणून उद्योग केल्यासारखं आहे.

कारण सतराव्या अध्यायांत म्हटलं आहे की यज्ञ दान हें सर्व सांगितलं असलं तरीसुद्धां तें अर्पण करण्याची हातोटी जर कळली नाहीं तर तीं सर्व विफळ जातात. अँ तत् सत् या स्वरूपांत अर्पण झाली नाहींत तर यज्ञ दान तपांनीं तो 'अधिकीं गोवींचि पडे' तो गुरफटत जातो, सुट्ट नाहीं म्हणून, अँतत् सत् चा विनियोग सांगितला, पण तीही कांहीं सामान्य गोष्ट नाहीं. त्याच्या मागें फार मोठी ज्ञानाची बैठक असावी लागते आणि ती जर चुकली तर काय होतं म्हणाले—कर्मे सगळीं केलीं—

अश्वमेध कोटी कीजे । रत्ने भरोनि पृथ्वी दीजे ।

एकांगुष्ठीं तपिजे । तपसहस्रीं ॥

यज्ञ किती केले ? कोळ्यवधी. ज्ञानेश्वरांची भाषा म्हणजे कांहीं सामान्य नाहीं. अगदीं पराकोटीला नेऊन ठेवलं, एक कोटी अश्वमेध केले ! दान केवढं केल ? तर संपूर्ण पृथ्वी रत्नांनीं मढवून दान दिली आणि तपश्रीर्या केवढी ? तर म्हणाले— एकांगुष्ठीं तपिजे । तपसहस्रीं ॥

पायाच्या एका आंगठचावर उभं राहून निराहारी, वातभक्षण करून एक हजार वर्षं तपश्रीर्या ! आहे ! केवढी साधना केली यांन ? पण एवढं सगळं केलं तरी काय होईल ?

घाणा गाळिले गुंडे । तेथ तेलना पेंडी जोडे ।

दरिद्र तेवढें । ठेलेंचि अंगीं ॥ ज्ञा. अ. ॥ १७ ॥

उपयोग काय ? या कर्माच्या योगानें ऐहिकही नाहीं आणि पारलौकिकही नाहीं असं होईल. घाण्यांत एखाद्यानें दगड घातले आणि रगडले तर तेल पण

नाहीं आणि पेढ पण नाहीं आणि दरिद्र तेवढ कायम म्हणजे, उपयोग नाहीं आणि त्रास मात्र पदरांत पडला.

गांठी बांधली खापरी । येथ अथवा पैलतीरीं ।
नसरोनि मारी । उपवासी गा ॥ ज्ञा. अ. ॥ १७ ॥

ना तरी चडकणा । गगन हाणितलें अर्जुना ।
तैसा समारंभू सुणा । गेलाचि तो ॥ ज्ञा. अ. ॥ १७ ॥

रागानें गेला आणि एक मुस्कटांत मारून आला. आणि अशानें हात मात्र उखडला तो डॉक्टरकडे जाण्याची पाळी आली. म्हणून अशा प्रकारच्या कर्मातून परमार्थाचा लाभ कांहीही होत नाहीं.

त्याचप्रमाणे या कर्माच्या बाबतीत आणखी तरी काय विचार भगवंतानीं सांगितला आहे ? म्हणजे अर्जुनाला कर्म जीं आपण करायला सांगतात त्याच्या मागे कांही तात्त्विक भूमिका गीतेमध्ये आली आहे का ? अनेक ठिकाणी ही गोष्ट आलेली आहे. आपल्या प्रत्येकाला असं वाटत असतं की मी चांगली कर्म करीन, मी यँव करीन, नी मी त्यँव करीन. अर्जुनालाही असंच वाटत होतं कीं हे लढाईचं काम माझ्यापुढे आलेलं आहे पण त्यामुळे मला पाप लागेल. मी नरकात जाईन. याच्यामुळे मोठी अनर्थपरंपरा ओढवेल. म्हणून तें मी करणार नाहीं. लढाईचा त्याग करीन. तर माझे गुरुजन आहेत त्यांना मी वाचवल्यासारखं होईल. माझ्या आसस्वजनांस जीवदान दिल्यासारखं होईल व त्या बळावर मी कांहीतरी चांगली गोष्ट पुढे साधू शकेन अशा तन्हेचा अर्जुनाच्या ठिकाणी अहंकार होता. हा जो अहंकार प्रत्येकाच्याठिकाणी असतो कीं मी चांगलं करीन व त्याचे फळ चांगलं मिळवीन. वाईट केलं तर माझा अधःपात होईल हा साधा व्यवहार झाला. आणि हा व्यवहार परमार्थाच्या क्षेत्रात आपल्याला बिलकूल उपयोगी पडण्यासारखा नाही. चांगल्याचं चांगलं फळ आणि वाईटाचं वाईट मिळतं हें खरं आहे. परंतु परमार्थ हा कांहीं चांगल्याचं फळ म्हणून नाहीं. कितीही सत्कर्म केलीं तरी परमार्थ म्हणून म्हणतात तो हाताला येण्यासारखा नाहीं.

करितां वरिष्ठ साधनें कोडी । बोधाची जोडेना कवडी ।
सडुरुभजनाची अर्ध घडी । जोडी कोडी बोधाच्या ॥

असं नाथांनी म्हटलं आहे. यज्ञ दान तपादिसुद्धां शेवटीं फुकट जातात. त्याचप्रमाणे बरिष्ठ श्रेष्ठ साधनं जरी कोट्यावधीं केली तरी एक कवडी किंमतीचाही बोध होणार नाहीं. याच्या उलट सद्गुरुभजनाच्या सद्गुरुबोधाच्या अर्धघडीच्या योगानें कोट्यावधी प्रकारचे बोध उत्पन्न होऊं शकतील, एवढं सामर्थ्य त्याच्यामध्यें आहे. म्हणजे सगळे कर्म जे आहे ते कितीही चांगलं केलं तरी परमार्थ म्हणून त्यानें हाताळा येण्यासारखा नाहीं. चांगल्यांतून स्वर्गप्राप्ती होईल. वाईटांतून नरकप्राप्ती होईल, पण परमार्थाला काय त्याचं !

पुण्यात्मके पापे स्वर्गं जाइजे । पापात्मके पापे नरका जाइजे ।
मग मातें जेणे पाविजे । तें शुद्धं पुण्य ॥ ज्ञा. अ. ९

वास्तविक पुण्यादि फळं ज्या पुण्याच्या योगाने मिळतात तें कर्म भगवंताला अर्पण झालं तर भगवंताचीच प्राप्ती व्हायला हवी पण यानें स्वर्गकाम मनामधे धारण करून तें केलेलं असल्यामुळे त्याला प्राप्ती होते स्वर्गाची, भगवंत म्हणतात :—

मजवाचूनि जो स्वर्ग । तो अशानाचा पुण्यमार्ग ।
ज्ञानी तथातें उपसर्ग । हानी म्हणती ॥ ज्ञा. अ. ९ ओ. ३१३
मजचि माजी असतां । जेणे मी दुरावें पंडुसुता ।
तथातें पुण्य ऐसें म्हणतां । जीभ तुटे काई ? ॥ ज्ञा. अ. ९ ओ. ३१३

माझ्या ठिकाणी आहे, सहज माझंच भजन चाललं आहे, असं असतांना त्याचं फळ हणून निराळं मागितल्यामुळे त्याच्या इच्छेप्रमाणे प्राप्ती होते. पण माझी प्राप्ती मात्र होत नाहीं. हें जें कांही पुण्य कृत्य म्हणून ठरवलं गेलं, वेदांनी वगैरे जें कांहीं सांगितलं असेल त्याला आम्ही पुण्य म्हणायला तयार नाहीं. जो कोणी म्हणत असेल त्याची जीभ कां तुटून पळूं नये ? ज्याच्या योगानें अगवंताची प्राप्ती होत नाही तें पाप आणि ज्यामुळे भगवंत मिळतो तें पुण्य. अशी भगवंताची परमार्थाची व्याख्या आहे. आणि परमार्थसाठीं कोणतंही पुण्यकारक कर्म करा असं परमार्थात सांगितलेलं नाहीं. परमार्थमध्यें आपल्या हातून होणाऱ्यायच्च यावत् कर्माची व्यवस्था करी असावयास पाहिजे तें सांगितलं आहे,

शब्द आणि कृति

शब्दाहुनि मज बहू गमे ती कृती मानवाची ।
कृतींत वाटे दडुनि बैसली बैठक हृदयाची ॥ १ ॥

शब्द आणिक कृति यांमध्यें वसे जोड ना प्रेमाची ।
म्हणुनि भयानक दिसे आज ही स्थिति या जगताची ॥ २ ॥

बोले तैसा चाले ऐसी ख्याती संतांची ।
परी जगाची रीतचि न्यारी असे वागण्याची ॥ ३ ॥

क्रियेवीण ती व्यर्थ वाणि ही उक्ति समर्थांची ।
देई आठवण पुनःपुन्हा ती कार्यदक्षतेची ॥ ४ ॥

इतीहासही गवाही देतो याच सुतत्वाची ।
हरहर म्हणुनी कृती करितसे शक्ति मराठ्यांची ॥ ५ ॥

मधूर वचने रसरसलेली वाणी तुकयाची ।
दिशा दाविते सहृदयतेने भक्ति प्रेमाची ॥ ६ ॥

साईनाथही सांगुनि गेले रीत वागण्याची ।
भक्त भाविका आजहि मिळते साक्ष सदा त्याची ॥ ७ ॥

जगतामध्यें घेऊनि चाले शिकवण संतांची ।
उणीव त्याला कधीं न भासे वाट चालण्याची ॥ ८ ॥

--शाम जुवळे

साक्षात्कार

(प्रकरण तिसरे)

लेखक:— के. के. प्रधान

बोलतां बोलतां आमची बस गांवाच्या नजीक म्हणजे पांच-सहा मैलांच्या अंतरावर येऊन पोहोचली. तरी देखील मी मोठ्या अधीरतेने पद्मनाभाला म्हणालो, “मला हें तुझें म्हणणे सर्वस्वीं बरोबर वाटत नाहीं पद्मनाम ! आमच्या पूर्वजांनी असे कितीतरी ग्रंथ लिहून ठेवले आहेत कीं त्यांत पैसा, मानमरातवा व इतर सर्व तन्हेची आधिभौतिक सुखे यांच्याविषयी तिरस्कार न दाखवितां त्या त्या सुखोपभोगाच्या स्थितींत माणसानीं नीतितत्त्वाला धरून कसें वागावें हें शिकविलें आहे. फार लांब कशाला ? आमच्या आर्यांचे अगदी पूज्य ग्रंथ रामायण, महाभारत, भगवद्गीता वगैरेच तूं घे. त्यांत तर तुला ही शिकवणूक अतिशय उदात्त तत्त्वांवर बसविलेलीच आढळेल. तेव्हां आमच्या धर्मग्रंथांना अशा तन्हेनें विनाकारण नावें ठेवण्यांत व आमच्या महान तत्त्वज्ञानाला असें दुबळे, रडवे, तेजोभंग करणारे असें म्हणणे म्हणजे शुद्ध वेडेपणा आहे. अशानें आम्ही आमच्याच पायावर धोडा पाझून घेत आहोत. ”

यावर पद्मनाभ माझ्या अज्ञानाची कीव करून हसूं लागला व म्हणाला “माधव अरे तुलाच काय आमच्याकडल्या कित्येक मोठमोठ्या विचारवंतांन सुद्धां अगदी असेच वाटते. परंतु मी या गोष्टीचा खूपच खोलवर विचार केला. या निष्कर्षापर्यंत आलों आहे की अशा तन्हेचीं विधानें करून आपण फक्त आपल्या पूर्वजांविषयीं असलेला आपला आदर अंधश्रद्धेने प्रदर्शित करीत आहोत इतकेच. तूं म्हणतोस त्याप्रमाणे मानवाच्या अगदी सांसारिक

जीवनाचा सुद्धां नीट विचार करून त्याच्या एकंदर सांसारिक वर्तनाला उदात्त वळण देण्याचा आमच्या पूर्वजांनी आटोकाट प्रयत्न केला ही गोष्ट कोणीही नाकबूल करणार नाही; परंतु या सर्व उदात्त शिकवणुकींत ही भोवतालची सर्व निर्मिती मायास्वरूप आहे ही एकच शिकवणूक सर्व श्रेष्ठ समजून माणूस जगत असलेल्या जिवंत जीवनाला त्यांनी पदोपदीं निर्जीव करून टाकले. त्यामुळे आमच्याकडील सर्व माणसांना जीवनांत कांहीं अर्थ नाहीं असें वाढून तीं निरुत्साही आणि आळशी मात्र बनली. जीवन हें मानवी उपभोगासाठीं आहे व कष्ट करून ही त्याचा उपभोग वेत असतांना त्या उपभोगांतून मानवाला शाश्वत उपभोगप्रीत्यर्थ स्वतःच्या शरीर, मन आणि बुद्धी या त्रयींत किती महान आणि दिव्य असें व्रत आचरावें लागतें याचा खुलासा मात्र त्यांनी कुठेही केला नाहीं, तर उलट जीवन हेंच सर्वस्वी टाकावू आहे, मायावी आहे, असें शिकवून त्याचा तेजोभंग मात्र केला. जीवनाच्या उपभोगात महान त्यागाची आणि संयमाची बीजे रोवलेली आहेत व या अशाश्वत आदिभौतिक वस्तुंतूनच महान शाश्वत, चिरंतन सुखाचा धडा आणि संदेश त्या विश्वकर्त्याने कसा सफाईने आणि कौशल्याने गुंफला आहे हे कधींही त्याने मानवाला नीट समजावून सांगितले नाहीं. प्रत्येक विनाशी सुखोपभोगाबरोबर ‘आपणास पाहिजे होतें तें सुख हेंच आहे का ?’ असा आपल्या परिपक्व बुद्धीने स्वतःलाच प्रश्न करण्यास त्याने आपणास कधींही शिकविलें नाहीं, त्यामुळे आपण मात्र त्या सुखाचा उपभोग विचार न करतां पुन्हा पुन्हा घेण्याच्या मार्गं लागलों व नंतर अर्धवट मध्येंच बिचकून हें सर्वच नीतितत्वांच्या विरुद्ध आहे, पापमय आहे, नरकाचा रस्ता साधणारे आहे, वगैरे धर्माच्या वचनांच्या आळवणीने उपभोग घेण्याचा सोडून त्यापासून दूर मात्र पळालों; परंतु तें खरोखरी वाईट आहे का ? याचा आपल्या बुद्धीने विचारच केला नाहीं.

वेल वाढतांना तिची उत्तम तऱ्हेने जोपासना करून तिला सुंदर फुले यावीं यासाठीं माळी तिच्याच वाढीच्या व वळणाच्या अनुरोधाने तिला सहाय्यक असे उपाय योजीत असतो, काहीं न करतां तिला उत्तम फुले कशीं येतात याचे रसभरित वर्णन केले तर त्याचा कांहीं उपयोग होईल काय ? किंवा ही तुळी वाकडी नागमोडी वाट उत्तम फळे येण्यास बाधक आहे असें म्हणून हळूने

तिची एका बाजूची वाढ खुंटविल्यास तिला उत्तम फळे येतील काय ? तिच्या नैसर्गिक वाढीच्या वळणाप्रमाणेच तिला शेवटचीं वळणे दिलीं पाहिजेत व नंतरच वेडी वांकडी वळणे कापून टाकलीं पाहिजेत. आपल्या धर्मग्रंथांचे थोडेंसे असेंच आले आहे.

मानवी जीवनाचा वृक्ष फोफाऊं लागतांच त्यांतील स्वाभाविक गतीचा विचार न करतां सरसहा नीतितत्वांचा उपदेश आणि जगाची क्षणभंगुरता ही दोनच तत्वे मानवाच्या गळी उतरवण्याचा प्रयत्न करून आमच्या धर्मग्रंथांनी मानवी जनवृक्षाची नैसर्गिक वाढ मात्र खुंटविली आहे.

व्यक्तित तेवढ्या प्रकृति. पिंडे पिंडे मतिर्भिन्ना म्हणीप्रमाणे प्रत्येकाचा जीवन वृक्ष त्यामधील जन्मोजन्मीच्या संस्कारानेंच प्रथमतः वळणे घेऊन वाढतो. त्याला हड्डाने नीतितत्वाच्या कुंपणात जखड्हून वळण देण्याचा प्रयत्न केल्यास तो खुंदून मात्र जातो. त्याचे नैसर्गिक वळण भोवतालच्या परिस्थितीप्रमाणे कार्यक्षम होऊन त्यास वाढवीत असते, त्यावर नवे संस्कार करावयास अतिशय कुशल अशा मानसशास्त्रज्ञाची जस्तरी आहे. ते नवीन संस्कार त्याची आवड निवड लक्षात घेऊन आवडीच्या विषयात प्रथमतः त्याचे मन लावून परिस्थिती-नुस्तप आणि योग्य वेळेला त्यावर सहज करतां येतात. अशा तन्हेने त्या जीवन वृक्षाची सर्वांगसुंदर वाढ करता येते. सर्वच नीतितत्वांच्या अंकुशाने आणि जगाच्या क्षणभंगुरतेच्या बुद्धीने साध्य करता येत नाही हे पक्के लक्षात ठेव.

बोलता, बोलता बस कधी माझ्या सासुरवाडीला येऊन पोहोचली तें आम्हाला कळले सुद्धा नाही. एखाद्या मंत्रमुग्धासारखा मी पद्धनाभचे सर्व म्हणणे अगदी लक्ष लावून एकत होतो. मला सर्वच काहीं पटत होतें असें नाहीं. परंतु योग्य वेळी त्याला कसा यथार्थ जबाब द्यायचा याची गुंफण मी मनाशी करीत असतानाच आम्ही आमचे सामान घेऊन सासुरवाडीचा रस्ता धरला.

घरी आल्यानंतर मात्र मन अगदी उत्साहाने भरून आलें. एकतर माझे सासु सासरे दोघेही कोकणात त्यांच्या कुलदेवतेचा नवस पुरा करावयास गेले होते. घरात माझी बायको, छोटे चिरंजीव आणि माझी मेहुणी येवढेच होते. पद्धनाभची ओळख करून देत मी माझ्या पत्नीला म्हटले, “मी तुला सांगत सा. ली. २

होतो ना तो माझा खराखुरा आणि एकुलता एक मित्र हा पद्धनाभ." त्याच्यां अंगावरील भगवी वस्त्रे पाहून माझ्या बायकोच्या मनांत मी पण पुढे मागे संन्यासी तर होणार नाही ना? अशी काहीशी विकृत कल्पना झट्टदिशी येऊन गेली है मला तिच्या चेहऱ्याबरून समजलें व म्हणूनच तिला धीर देण्यासाठी मी म्हणालो, 'धावरू नकोस. त्याच्या नादाने मी काही संन्याशी होणार नाही आणि तोही मला तसा आग्रह करणार नाही. खरे नारे पद्धनाभ?' त्यावर पद्धनाभ नुसताच हसला. तो बाजूलाच हातपाय वर करून तोडाने 'धू धू, शब्द करीत असलेल्या व काजल घातलेले मोठे डोळे मौजेने इकडे तिकडे फिरवीत असलेल्या कुरळ कुंतल जावळ धरलेल्या सशक्त गुटगुटीत गोच्यापान बालराजांच्याकडे टक लावून पहात होता, तो मला म्हणाला, "माधव, वहिनीच्यापेक्षा तुझ्याच चेहऱ्याचे साम्य यात जास्त दिसते. त्यावर माझी बायको थडेने म्हणाली, 'अहो असे बोलू नका. आमच्या मीनाला तर हा अगदी माझ्या-सारखा दिसतो असें वाटते. तिला तो यांच्यासारखा दिसतो असे म्हटले तर फार राग येतो.' यावर आम्ही सर्वच एकदम हसू लागलो व वातावरणांत आलेली कृत्रिम गंभीरता नाहीशी झाली. पद्धनाभ हंसत म्हणाला, 'खरे सांगा-यचे म्हणजे वहिनी, मलाही तसेच वाटते; परंतु माधव माझा जुना मित्र. त्याच्या मनासारखे नाहीं बोललो तर त्याला राग येईल ना, म्हणून मी त्याला खूप करण्याकरितां बोललो झालं. यावर माझी बायको गंमतीने म्हणाली, 'म्हणजे संन्यासी सुद्धा खोटें बोलतात वाटते.' आणि आम्ही सर्वच हंसू लागलो.

आपल्या ताईच्या खोलीत ही कसली एवढी गडबड चालली आहे हे बघण्यासाठी माझी मेहुणी स्नान करून येऊन हळच त्या खोलीत डोकावली व पद्धनाभचा संन्यासवेष पाहून चपापून बाहेरच उभी राहिली. तेव्हा मी म्हणालो, 'अग मीना. आंत ये. येवढे कांहीं लाजायला नको. हा माझा मित्र पद्धनाभ आहे. परका कोणी नाही. हें ऐकतांच लाजत लाजतच मीनाक्षी आंत आली. तिचा सुबक, डौलदार बांधा, नुकतेच स्नान केलें असल्यासुळे चेहऱ्यावरील गुलाबी गोंडस छटा, तिचे भावपूर्ण मोठे डोळे, विशाल कपाळ, त्यावरील काळे भोर विपुल केशसंभार हें सर्व पाहून पद्धनाभ थोडा वेळ मला भांबावल्यासारखा वाटला. परंतु लगेच आपले दोन हात जोडून अगत्यानें त्यानें तिला अभिवादन केले.

“ इश्वर मला कशाला नमस्कार करायला हवा.” असें काहींसे पुटपुटत भीनाक्षीने खालीं वाकून त्याला नमस्कार केला व माझ्या पत्नीच्या बाजूला तिथेच पलंगावर बसली. तेव्हां मी म्हणालो, “ पद्मनाभ ! ही आमची मीना, कशी गोड आणि सुंदर मुळगी आहे. बोलण्यांत आणि वादविवाद करण्यांत तर इतकी हुषार आहे कीं काहीं विचारून्च नका.”

मीनाक्षी मान उडवून म्हणाली “ अहो, यांचे आपले काहीं तरीच. इतके काहीं एखाद्याला हरभज्याच्या झाडावर चढवायला नको.” तिच्या बोलण्याकडे लक्ष्य नाही असें दाखवून मी म्हणालो, “ आणि बरं का. मीना आमचा हा पद्मनाभ देखील बोलण्यात व वादविवाद करण्यांत फारच पटाईत आहे. आतां होऊन जाऊ द्या तुमचे वाग्युद्ध द्या दोन दिवसांत हवें तेवढे. आम्ही तर या इथेच आमच्या बायकोजवळ आणि बालराजांजवळ हे दोन दिवस काढणार.” मीना हंसून म्हणाली, “ काय सुंबईला एकद्याला अगदी करमत नाहीं वाटतं.”

इतक्यांत माझ्या पत्नीनें तिला आमच्यासाठीं चहा फराळाचे आणण्याची खूण केली. ती एकदम ओशाळून म्हणाली, “ अद्या ! मी बोलण्याच्या भरांत विसरलेच हं. आपल्याला काय आणू दूध कीं चहा ? ” असा पद्मनाभला प्रश्न करून ती जाण्याच्या बेतांत स्वयंपाक घराकडे वळली. तेवढ्यांत मीच ओरडलो. “ चहा. चहा. दुसरे काहीं नाहीं.” आणि ती लगबगीने स्वयंपाक घराकडे पळाली.

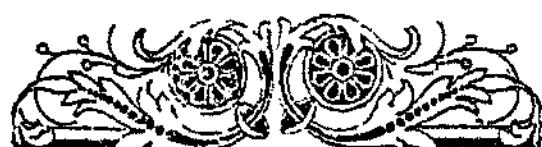
माझ्या म्हणण्याप्रमाणे मी खरोखरच माझ्या पत्नीच्या सहवासाकरिता अगदी आसुसलो होतो. तेव्हां काहीं तरी निमित्त काढून मी घरीच राहून पद्मनाभ व मीनाक्षीला मी बाजारांत व फिरावयास वैगेरे एकत्र फिरण्यास चांगलीच संघी मिळवून दिली.

या दोन दिवसांत त्याच्या ओळखीचे रूपांतर स्लेहांत झालेले मला दिसले. ते दोघे कोणत्या विषयावर बोलत कोणास ठाऊक, पद्मनाभचा जात्याच असलेला लाजाळ आणि भिडस्त स्वभाव व त्याबरोबरच एकदा ओळख झाली कीं हळहळ

दुसऱ्या माणसाला आपल्या प्रेमळ व्यक्तित्वात सामावून घेण्याची कला हे सर्वच मला चांगले अवगत होते. त्याच्या नित्याच्या सहवासांतील माणसे कशी कायमची आनंदी आणि उत्साही झाली आहेत व खोल विचारांचे नकळत त्यांच्या ठिकाणी त्याच्या सहवासामुळे कसे बीजारोपण होते याचा तर मला प्रत्यक्ष अनुभव होता.

ह्या दोनच दिवसांत त्यानें मीनाच्या एकंदर वागणुकींत, बोलण्यांत, चालण्यांत आधीं आनंदी असलेल्या स्वभावांत अधिकच उल्हास निर्माण करण्यांत आणि तिच्या उत्साहांत चैतन्य आणण्यांत जें कांही कौशल्य आणि चतुराई वापरली होती ती माझ्याच काय परंतु माझ्या पत्नीच्याही लक्षांत आल्याशिवाय राहिली नाहीं. एकदां माझी पत्नी तिला म्हणाली. “मीने, या दोन दिवसांत तुझ्यांत किती बदल झाला हा. तुझी लगवगीनें व नीटनेटके-पणानें सर्व करण्याची हौस पाहून तुझ्या अंगांत काहीं दैवी शक्तीचा संचार झाला आहे कीं काय ? कीं तूं नुसती हवेवरच तरंगते आहेस, का कुठच्या दिव्य स्वर्गसुखाचीं स्वर्णे पाहूत आहेस, हें निदान मला तरी कळत नाहीं बाई !”

(अपूर्ण)

राम हें सर्वस्व

उपासकांचे मार्गदर्शन

—श्रीगोंदवलेकर महाराज

(भक्ति ही मनाची वृत्ति आहे. ती स्थिर होण्यास देहानें भजनपूजन अवश्य असतें. त्याचें नांव उपासना. सगुणाची पूजाअर्चा फार महत्वाची समजावी. कारण त्यामुळे मन भगवंताच्या स्मरणात रंगून जातें. देहानें सगुणाची सतत संगति ठेवण्यासाठी रामसेवा करावी. रामसेवा भाग्यानें लाभते.)

- १ भगवंताची उपासना । दूर करी सर्व यातना ॥
- २ चित्ताची स्थिरता । भगवंताच्या उपासनेत निश्चितता ॥
- ३ जें जें होणार तें होतच जातें । पण तें भगवंताच्या इच्छेने घडतें ।
ऐसें आणणे मना । याचेंच नांव उपासना ॥
- ४ अखंड रामसेवा ज्याला लाभली । धन्य धन्य त्याची माउली ॥
- ५ स्वार्थरहित रामसेवा । याहूनि लाभ दुजा न जीवा ॥
- ६ राम ठेवा मर्नी । तो ध्यात जावा मानसपूजनी ॥
- ७ वाचेने भगवंताचें नांव । कायेने भगवंताची सेवा ।
चित्तीं भगवंताचें ध्यान । आपण राहावें रामार्पण ।
याहूनि अन्य सेवा । कोणतीहि न जाण ॥
- ८ मनाला लावून ध्यावें सुंदर वळण ।
जेणे राम साहाय्य करील आपण ।
- ९ सर्वभूतीं पाहावा भगवंत । हेंच उपासनेचें खरें श्रेय ॥
- १० उपासना असावी बळकट । तेथें नसावी कशाची अट ।
- ११ उपासनेचा असावा जोर । ज्यानें मन होईल स्थिर ॥
- १२ आपलें जीवन ज्याचे हातीं । त्याची नेहमीं ठेवावी संगती ॥
- १३ उपाधिरहित आपुलें जीवन । हेंचि भगवंताचें अधिष्ठान ॥
- १४ व्यवहारांतील गोष्टी जरुरीपुरत्याच कराव्या ॥
उपासना दृढ बाळगाव्या ॥
- १५ जें जें कांहीं मीं करावें । त्याला परमात्मा साक्षी हें जाणावें ॥
- १६ मर्नीं न सोडावा धीर । आहे म्हणावें माझा रघुवीर ॥

- १७ करावै भगवंताचें चिंतन । जेणे होईल स्वतःचें विस्मरण ॥
- १८ सर्व आहे रामाधीन । आपण निमित्ताला कारण ॥
- १९ रामावरी ठेवावै चित्त । जैसें प्रपंची असावै वाटतें वित्त ॥
- २० उपासनेचे नर । त्यानें राहावै खबरदार ॥
- २१ आजवर केली भगवंताची उपासना ।
पुढें त्यांत न येऊ घावा उणेपणा ॥
- २२ सर्वाचें ऐकावै । परी उपासनेपासूनि दूर न व्हावै ॥
- २३ जागृती ठेवावी चित्ती । आपला मानावा रघुपती ॥
- २४ राम माझा देता घेता । राम माझ्या भोवता ॥
रामावीण जर्गी दुजें । न देखावै आणि परतें ॥
- २५ एक सद्गुरुआज्ञा प्रमाण । हीच रामसेवा जाण ।
- २६ थोर थोर ऋषि मुनी । यति संत साधु यांनी ।
एकच केलें खास । रामावांचूनि न राहू दिलें जीवास ॥
- २७ ठेवावा रामावरी पूर्ण विश्वास । न करावे उपास तापास ॥
- २८ उपास हा शब्द अलीकडील जाण ।
त्याच्या पुढें एक पाऊल टाकून ।
तेथें राहावै आपण । तेथें आहे निर्धारस्तपण ॥
- २९ उपासा पुढील ठाण । उपासना मुख्य जाण ।
उपासनेत राहावै आपण । हेंच रामाचें सान्निध्य जाण ।
- ३० स्वार्थरहित सेवा । तीच पावे देवाधिदेवा ॥
- ३१ ऐसी घडो रामसेवा । हेंच मागावै देवा ।
- ३२ भगवंताची उपासना । नित्य नेमानें चालू ठेवावी ॥
- ३३ उपासना वाढवावी । जें करणे असेल तें
भगवंताला सांगून करीत जावै ॥

श्रीगोदवलेकर महाराज

यानी कथन केलेल्या सुरम्य कथा

मला बाळ पाहिजे

एका माणसाला दोन मुली होत्या. थोरली मुलगी अठरा वर्षांची असून तिचें लग्न झालें होतें. धाकटी चार वर्षांची होती. थोरली मुलगी बाळंतपणाला माहेरी आली. ती ज्या दिवशीं बाळंत झाली त्या दिवशीं धाकटी मुलगी रुसली. ती जेवायला येईना. तेव्हां बापानें जवळ घेऊन तिला विचारलें, “बेटा ! तुला काय पाहिजे ?” ती म्हणाली, “तुम्ही ताईला तेवढे बाळ दिलें आणि मला मात्र नाहीं. मला तसें बाळ पाहिजे.” बाप म्हणाला, “तूं वयांत आलीस कीं, तुला सुद्धां बाळ मिळेल. आणि मग बाळ नको म्हणण्याची पाढी येईल.”

तात्पर्य—आपण संतांकडे राहात असतां अमक्याला परमार्थ आधीं साधून दिला व मला दिला नाहीं ही बुद्धी नसावी. ज्याला त्याला योग्य वेळीं तो मिळायचाच असतो. सांगितलेलें साधन आपण मनापासून व चिकाटीनें करीत राहावें. तें करीत राहण्यामध्येच आपली वाढ होत असते. आपण कसें बनावें हें गुरुनें ठरवावें. आपण फक्त त्याला शरण जावें.

बुजगावणे :

एका पाटलाचे एक मोठे शेत होतें. शेतामध्ये एका वर्षीं जोंधळयांचे उत्तम पीक आलें. पक्ष्यांनी शेत खाऊं नये म्हणून त्यानें एक मोठे बुजगावणे तयार केले व ते शेतामध्ये उभें केले. एके दिवशीं त्याचा गडी कामावर नव्हता म्हणून त्यानें आपल्या मुलाला रात्रीं शेतावर राखोणीस निजण्यासाठीं पाठवले. मुलगा नेहमीं शेतावर जाणारा होता. तो जाऊन तेथें निजला. रात्रीं तीन वाजण्याच्या सुमारास गाढवाच्या ओरडण्यानें त्याला जाग आली व तो उटून बसला. आपण शेतामध्ये निजलों होतों याचे स्मरण त्याला राहिले नाहीं. डोळे उघडल्यावरोबर

अक्राळविकाळ स्वरूप असलेले बुजगावणे त्याने पाहिले आणि तो एकदम घावरला. त्याने किंकाळी फोडली व बेशुद्ध पडला, त्याची किंकाळी ऐकून शेजारच्या शेतामधील माणसे आलीं व त्याला त्यांनी पाणी मारून शुद्धीवर आणला.

तात्पर्य—आपली देखील अशीच अवस्था आहे, आपणच उभारलेल्या व आपणच वाढवलेल्या प्रपंचाला आपण घावरतो. मायेची झांपड डोळयांवर आल्यावर आपला प्रपंच हा आपल्याच कल्पनेचा खेळ आहे, ही आठवण न राहून तें कांहींतरी भयंकर आहे असा परिणाम आपल्या मनावर होतो. आपण सारखी काळजी करतो आणि एक दिवस मरून जातो.

मूल रडतें कां?

एक वाई होती. तिला एक छान मूल झाले. तिला वाटे आपले मूल छान दिसावे, लोकांनी त्याला सुंदर म्हणावे. म्हणून ती मुलाला भारी भारी कपडे घाली, सोन्यामोत्यांचे दागिने घाली आणि चांदीच्या पाळण्यामध्यें निजवून ठेवी. हे सर्व करण्यामध्यें त्याला दूध पाजण्याचे मात्र ती विसरून जाई. म्हणून तें मूल सारखे रडायचे आणि पुढे पुढे तर तें अगदीं रोड व निस्तेज बनूं लागले. एकदां तिची मोठी बहीण तिच्याकडे आली तिने हा प्रकार पाहिल्यावर ती म्हणाली, “अग ! तू हें काय मांडले आहेस ? बाळाला आधीं पोटभर पाज आणि मग कपडे दागिने वगैरे घाल, त्यांची त्याला जस्तर नाहीं. त्याला त्यापासून त्रासच होतो. त्याला फक्त दुधाची अपेक्षा आहे. तें पोटभर दे.”

तात्पर्य—आपण आपल्या गुरुचा किंवा भगवंताचा मोठा उत्सव करतो. पण भगवंताला आपल्या हृदयांतील प्रेमाची अपेक्षा असते. तें प्रेम, शुद्ध व निःस्वार्थी प्रेम, न देतां त्याचा अगदीं भपकेबाज मोठा उत्सव केला तर भगवंत कसा प्रसन्न होईल ? संत आपल्याला हेंच सांगतात कीं, गुरुला किंवा भगवंताला फक्त प्रेम द्या, तें दिल्यावर उत्सव न केला तरी चालेल.

‘हात रे बागुलबुवा : ’

एक गृहस्थ व त्याचा पांच वर्षांचा लहान मुलगा एका खोलीमध्यें निजले होते. अपरात्री मुलगा जागा झाला आणि अंधार असल्यामुळे घावरला. त्याने बडिलांना उठवले आणि सांगितले, “बाबा ! तो पहा बागुलगुवा ! तो कोपन्यांत

उभा आहे, त्याला काठीनें मारून टाका.” वडील म्हणाले, “बेटा ! तेथें कोणी नाही.” पण मुलगा ऐकेना, तेव्हां वडिलांनी काठी घेतली आणि ”हात रे बागुलबुवा !” असें म्हणून कोपन्यांत मारली, त्यासुळे मुलाचे समाधान झाले.

तात्पर्य—विषयामधील सुख आणि दुःख हीं आपल्या कल्पनेनेच उत्पन्न केलीं आहेत. अज्ञानाच्या अंदारामध्ये आपल्या कल्पनेनेच, देहबुद्धीच्या पोटीं उत्पन्न झालेल्या कल्पनेनें, आपण दुःख भोगतो. जें खरें म्हणजे वस्तुतः नाहीच तें घालवण्याचा आपण प्रयत्न करीत जन्म घालवतो. जो बागुलबुवा नव्हताच त्याला कसा मारायचा ? म्हणून संत आपली कशी तरी समजूत घालतात.

नागीण मारून टाका :

एका शेतामध्ये एक मोठी नागीण होती. तिची वीण पुष्कळ असल्यासुळे जेव्हां पाहावें तेव्हां त्या शेतामध्ये जिकडे तिकडे तिचीं पिल्ले दिसायची. रोज त्या पिल्लांना मारून शेतकरी कंटाळून गेला. शेवटीं एक वारकरी बुवा त्याच्या गांवांत आला असतां शेतकन्यानें ही गोष्ट त्याला सांगितली, बुवा म्हणाला, “याला उपाय एकच आहे. त्या पिल्लांची आई जी नागीण तिला मारल्याशिवाय हा त्रास चुकायचा नाही.” शेतकरी म्हणाला, “बुवा ! तिला कशी मारायची ?” बुवा म्हणाला, “तिच्या बिळामध्ये गरम पाणी सोड म्हणजे ती आतोआप मरून जाईल.” शेतकन्यानें तसें केलें व त्याचा त्रास बंद झाला.

तात्पर्य—आपली वासना ही नागीण आहे. ती जोंपर्यंत आपल्या अंतःकरणांत आहे तोंपर्यंत कर्म उत्पन्न होणारच. म्हणून कर्म नाहीसें करण्यासाठीं त्याचे मूळ जी वासना तिला मारली पाहिजे. वासनेला खतपाणी घालू नये. विषयभोगांबद्दल सुखदुःख करणे म्हणजे तिला खतपाणी घालणे होय. वासना आंतमध्ये खोल आहे. तिच्यापर्यंत पोचणारे भगवंताच्या नामांचे गरम पाणी सोडावें, म्हणजे ती तडफडत मरून जाईल. मग कर्म आपोआप थांबेल.

श्री रामकृष्ण महाराज जांभेकर

जीवन कार्याचा अल्प परिचय

(लेखकः—श्री. आप्पाराव)

सुंदराय ज्ञानेश्वरापासून तो अलीकडच्या काळांतील अक्कलकोटचे श्रीस्वामी समर्थ, माणिक प्रभू, श्रीसाईबाबा आदि सत्पुरुषांची संतमालिका दृष्टी-समोर आली म्हणजे महाराष्ट्रावर भगवंताची अनन्यसाधारण कृपादृष्टि आहे असे म्हणण्याचा मोह झाल्याशिवाय रहात नाही. कारण संतांचा किंवा सत्पुषांचा जन्म जगाच्या कल्याणासाठी असतो.

भारताच्या प्रत्येक विभागांत संत महात्मे आजवर अनेक होऊन गेले व त्यांनी जनतेचे दुःख निवारण करण्याचा उद्योग जन्मभर केला. संत हे जातपात वर्णभेद मानीत नाहीत, माणूस कोणत्याही जातींत, देशांत किंवा समाजांत जन्माला आलेला असो, त्याच्यामार्गे नाना प्रकारच्या आधिव्याधि हात धुवून लागलेल्या असतात. त्यांच्या परिहारासाठीं त्यांची अहर्निश घडपड चालू असते. त्या घडपडीत त्याला ज्याचा सहकार मिळेल त्याच्याबद्दल त्याला भक्तिभाव वाटणे अगदी स्वाभाविक आहे.

अशा प्रकारचा सहकार संतमहात्म्यांकङ्गन मिळत असतो व ज्यांना तो मिळू शकतो ते खरोखर भाग्यवंत होत.

असे एक सत्पुरुष अलीकडच्या काळांत मुंबईतील प्रभादेवी या भागांत सुमारे तीस वर्षांपूर्वी होऊन गेले. त्यांचे नाव होतें श्रीरामकृष्ण महाराज जांभेकर, आपल्या हयातीत त्यांनी स्वतःची किंवा स्वतःच्या कार्याची प्रसिद्धी वृत्तपत्रांतून कधीही होऊं दिली नाही, आणि तरीही त्यांच्याठार्यी ज्या कांहीं यौगिक शक्ति होत्या व जी दुःख निवारणाची किमया होती, त्यासुळे रोज

शेंकडो लोक त्यांच्याकडे येत असत व आलेल्यांची समाधानपूर्वक पाठवणी केली जात असे.

अन्नमय प्राण; परंतु तें जीवनदायी अन्न अनेकांस सुलभतेने मिळत नाहीं, जांभेकर महाराज शरीरपोषणाला लागणाऱ्या अन्नाची तरतूद करीत असतच; परंतु त्याबरोबर माणसाला सुखी व समाधानी करणाऱ्या व मानसिक व्यथा दूर करून शाश्वत सुखाचा मार्ग दाखविणाऱ्या आध्यात्मिक अन्नाचीही तरतूद करीत असत.

प्रभादेवी येथील श्रीजांभेकर महाराजांचे निवासस्थान म्हणजे तें अनेकांना स्वतःच्या घरासारखें वाटत असे. आलेल्यांना तेथें पोटभर भोजन मिळत असे. रोज ३।४ शें लोक अन्नसेवन करून जात असत. अन्नसंतर्पणाचें महत्व महाराजांनी ओळखलें होतें. त्यामुळे सकाळीं अकरा वाजल्यापासून तो रात्रौ आठ वाजेपर्यंत पंक्तीवर पंक्ती उठत असत. केवळ सेवाभावाने अनेक भक्त तेथें त्यासाठीं खपत असत व रोजच्या भोजनासाठीं जरूर असलेला दाणागोटा व मालमसाला यांचा जरूर तेवढा पुरवठा होत असे.

श्रीजांभेकर महाराज पैशांचा किंवा कोणत्याही गोष्टीचा संग्रह करीत नसत. त्यांनी कधीं कोणाकडे काहीं मागितलें नाहीं किंवा कशाचीही अपेक्षा केली नाहीं. ते सदासर्वकाळ आपल्या साधनेत व जे जे त्यांच्या जवळ येत त्यांना सुखी होण्याचा मार्ग दाखविण्यांत गुंतलेले असत.

त्यांच्याकडे दर्शनासाठीं येणाऱ्यांत नाना प्रकारच्या दुःखांनीं व चिंतेने काळवंडलेले लोक असत. त्यांच्या दुःखाचा परिहार करणे व त्यांना सुखी होण्याचा मार्ग दाखविणे हें महाराजांचे जीवनकार्य होतें. कोणाला नोकरीधंदा नसे, तर कोणी रोगांनीं पीडलेला असे. कोणी कर्जाच्या भाराखालीं वाकलेला असे तर कोणी कोटकचेरीच्या तावडींत सांपडलेला असे. कोणाचें लऱ्ह होत नसे तर कोणाचें बायकोशीं पटत नसे. त्याचबरोबर कोणाला मूलबाळ नसे, तर कोणी असे असत की घरांत मूलबाळ जन्माला येऊन तें जगत नसे.

अशा रीतीनीं नानाप्रकारच्या दुःखांनीं पीडलेले लोक त्यांच्याकडे येत. महाराज त्यांचीं दुःखे तीं स्वतःची दुःखें समजत, नव्हे तीं स्वतःवर ओढून घेत आणि ते हर प्रयत्नांनी दुःखिताला दुःखमुक्त करीत असत.

अशा दुःखपीडिताला ते कधीं कधीं महिनेच्या महिने आपल्याजवळ ठेऊन घेत. त्याच्या रहाण्याची व जेवणाखाण्याची सारी व्यवस्था ते लावीत.

त्या रहाणांच्याला बिलकूल संकोच वाढू देत नसत व त्याच्याकडून कशाचीही अपेक्षा करीत नसत. त्यांची ही निष्काम सेवा असे. ते गुरुचरित्र वाचन, पूजाअर्चा किंवा अशाच प्रकारचे नेमधर्म प्रत्येकाकडून करवून घेत असत. त्याच्या जीवनांत भक्तिभावाचा व नामस्मरणाचा ओलावा आणून त्याला सात्विक व देवभक्त बनवीत असत.

अक्ळलकोटचे स्वामी समर्थ महाराज हें त्यांचें मुख्य दैवत होतें, त्याच्या मठांत या महाराजांची मोठी तसबीर लावलेली होती. तिची पूजाअर्चा, आरती उत्सव वगैरे व्हावयाचे, दुसरेही देवा-देवतांचे उत्सव नेहमी चालू असत. भक्त-मंडळी मोठ्या भक्तिभावानें तेथें यायची व त्या उत्सवकार्यांत सामील व्हायची. श्रीजांभेकर महाराज यांस ज्यांच्यावर कृपा व्हावी व त्यानें सुखी व्हावें असें वाटे त्याला ते स्वामी महाराजांची एक तसबीर देत व तिची नित्यनेमानें पूजाअर्चा करायला सांगत असत, स्वतःच्या नावें ते कांही करीत नसत. जें कांहीं करायचें तें त्यांच्या नावें, त्यांना ते आजोबा म्हणत.

अशा या सत्पुरुषाचा जन्म मीरत येते १८९७ सालीं झाला. त्यांचे शिक्षण झालें मुंबईत आर्यन एज्युकेशन सोसायटीच्या शाळेत. ते सहावी सातवी पर्यंत शिकले. त्यांचे सेवानिवृत्त मामा श्री. बोरवणकर हे सुरत जवळ पारडी येथें वतनवाडी करून रहात असत. त्याना मूळबाळ नव्हतें. त्यानीं आपले मेहुणे, (महाराजांचे वडील) व त्यांची मुळे यांना जवळ केलें होतें. त्यामुळे महाराजांस सुरत येथें जावें लागलें. तेथें व त्या जिल्हांतील शिगणापूर येथें त्यानीं पोस्टखात्यांत कांही काळ नोकरी केली. ठाकूर या नावानें त्यांचे एक मेहुणे पंजाबांत रेल्वे खात्यांत नोकरीस होते. नंतर तिकडे महाराजांनी प्रयाण केलें. एका वार्षिंग कंपनीत त्यानीं नोकरी पत्करली व नंतर स्वतः एक वार्षिंग कंपनी सुरू केली. अमृतसर येथें वास्तव्य असतां तेथील कडक थंडीमुळे थंडीचा परिणाम होऊन त्यांची पत्नी व एकुलतें एक मूळ निधन पावलें !

श्रीरामकृष्ण महाराज यांचे लक्ष संसाराकडे फारसें नसे. देवधर्माकडे त्यांचा सतत ओढा असे. अशा स्थिरीत त्यांच्या वाटचास जो कौटुंबिक आघात आला तो त्यांना संसार व्यापापासून निवृत्त करण्यास पुरेसा होता. ते पंजाबहून निघाले आणि परत सुरत येथें आले. तेथें ते साधनेच्या मार्गे लागले. कर्मधर्मसंयोगानें तेथें एका फकीराची व त्यांची भेट झाली. कांहीं काळ त्यांचे मार्गदर्शन स्वीकारून ते संशानांत वास्तव्य करून राहू लागले. ती साधना कडक होती. परंतु

त्यांचा निर्धार झालेला होता. कडक साधनेच्या बळावरच त्यानीं आपले ध्येय साध्य करून घेतलें. ईश्वरी भक्ति व दुःखितांची सेवा हेच त्यानी यानंतर जीवनभर केलें.

दुःखितांचे दुःख निवारण करणे, जनतेला भक्तिमार्गिकडे वळविणे व स्वतः स्वानंदी बनून त्याचा इतरेजनास जितका फायदा करून देतां येईल तेवढा करून देणे, हे कार्य नंतरच्या काळांत त्यानीं जीवनभर केलें.

१९३१ पर्यंत ते सुरतेंत होते. तेथून एक भक्त त्यांना मुंबईत घेऊन आले. मुंबईत वर सांगितल्याप्रमाणे प्रभादेवी भागांत त्यांचे वास्तव्य ९। १० वर्षे म्हणजे १९४० सालीं समाधिस्थ होईपर्यंत होते.

त्यांचा मुंबईतील हा काळ म्हणजे लोककल्याणासाठीं परोपरीने झटण्याचा व जनतेला भक्तिमार्गिला लावण्याचा बहुमोलाचा काळ होय. हा काळ त्यानीं ध्यानधारणेत खतःच्या साधनेत व आपल्याजवळ जे जे कोणी येतील त्यांचे मार्गदर्शन करण्यांत खर्च केला.

त्यांना आपला मृत्युकाळ बरोबर समजला होता. मृत्यूवर त्यानीं विजय मिळविला होता. श्री. नामदेव महाराज केळकर हे त्यांचे पटुशिष्य होत. त्यांच्या कडून जरूर ती साधना करून घेऊन त्यांचा जीवनमार्ग त्यानी सुलभ केला होता. गुरुवर नामदेव महाराजांची संपूर्ण निष्ठा होती. आणि त्या निष्ठेचे फळ त्यांना मिळाले होते. त्यानीं गुरुजी समाधिस्थ होतांच त्यांचे कार्य सुमारे वीस वर्षे अखंड चालविले.

दादर येथील चांदणेवाडी या नावाने ओळखल्या जाणाऱ्या पुण्यभूमीत या गुरुशिष्यांच्या समाधी जवळ जवळ असून तेथें त्यांचा भक्तवर्ग वर्षानुवर्षे त्यांचे पुण्यस्मरण मोठ्या भक्तिभावाने व समारोहाने करीत असतो. गेल्या डिसेंबर व जानेवारी महिन्यांत या दोघांच्याही पुण्यतिथ्या प्रवचन, ग्रंथवाचन व भजन पूजनाच्या रूपाने साजाऱ्या झाल्या,

या गुरु-शिष्यांच्या सहवासाचा, मार्गदर्शनाचा व कृपादृष्टीचा ज्यांना लाभ घडला व त्यांच्या मार्गे आजही ड्यांना प्रेरणा मिळत आहे अशी त्यांची भक्तमंडळी मुंबईत व मुंबईबाहेर जागोजाग बरीच आहे. त्यांनी देऊन ठेवलेल्या किंवा त्यांना वेळोवेळी मिळणाऱ्या आदेशाप्रमाणे ते श्रद्धायुक्त अंतःकरणाने चावरतात. दैनंदिन जीवनांत त्यांना सुख व समाधान यांचा लाभ होत असतो.

अशा या सत्पुरुषाचे चरित्र लिहिले जात असून ते लौकरच प्रकाशांत येईल असे समजते.

पुरंदरदासांचे पुण्यस्मरण

पत्नीच्या पुण्याईचे फळ

लेखक: आप्पाराव

पतित्रता व दैवभक्त पत्नीची पुण्याई कधी कधी पतीला तारक व प्रेरक होऊन रहात असते. तुलसीरामायणाचे लेखक व रामभक्त संत तुलसीदास यांचे ढळढळीत उदाहरण आपल्या दृष्टीपुढे आहे. त्याचप्रमाणे संत पुरंदरदास यांस धनलोभापासून परावृत्त करून देवादिकांनी पुण्यवृष्टिनीं गौरव करावा असें स्थित्यंतर त्यांच्या जीवनांत पत्नीने घडवून आणिले. त्यांची जीवनकथा उद्भोषक तशीच रोचकही आहे.

पुरंदरदास यांचा जन्म महाराष्ट्रांत सुप्रसिद्ध असलेल्या पुरंदर किल्ल्याच्या परिसरांत झाला; परंतु व्यापारधंघानिमित्त ते कर्नाटकांत गेले व कर्नाटकचे झाले. त्यानीं तेलगू भाषेत काव्यरचना केली. भगवंताचे तालसुरावर गीतगायन हैं झालें जीवनकार्य. त्यांना कर्नाटक संगीताचे आद्यप्रवर्तक समजघ्यांत येते.

जन्माने महाराष्ट्रीय, परंतु परप्रांतांत जाऊन त्या प्रांताच्या बोलभाषेत व लेखनभाषेत पूर्ण पारंगत होऊन त्या प्रांताच्या संस्कृतीशीं, भाषेशीं व साहित्याशीं एकरूप झालेले व कीर्तिवंत झालेले अनेक महाराष्ट्रीय दाखवून देतां येतील; यावेळी अशीं दोन ठळक उदाहरणे आपल्यापुढे आहेत. त्यांपैकीं एक म्हणजे गणेशपंत देऊसकर व दुसरे काकासाहेब कालेलकर. याशिवाय आणखीही अनेक आहेत. देऊसकर हे बंगालमध्ये गेले व त्यानीं आपल्या देशभक्तीवर साहित्याने बंगाली वाज्ञायांत व वृत्तपत्र लेखनांत मोलाची व संस्मरणीय भर घातली. त्याचप्रमाणे काकासाहेब कालेलकर यानीं गुजरायेत जाऊन त्या भाषेच्या साहित्यांत अमोल व चिरस्मरणीय भर घातली व अजूनही त्यांचा तो उपक्रम

अव्याहत चालू आहे. सुमारे चारशे वर्षांपूर्वीच्या काळांत पुरंदरदासांनी तेंच केले. परप्रांतांत जाऊन प्रथम कीर्तिध्वज फडकविणारे ते असल्यामुळे त्यांना अशा वर्गांतील साहित्यिकांचे पूर्वज म्हणणे शोभेल. आणि त्याच्याही पूर्वी संत नामदेवांनी आपल्या अभंगवाणीने परप्रांतीयांवर जी छाप पाडिली ती विसरून चालणार नाही.

पुरंदरदास हे श्रीमंत कुळांत जन्मले. ते जन्मजात श्रीमंत होते. त्यांचे वडील पैशांचा देण्या-घेण्याचा व्यवहार करीत असत. ते त्या काळांतील एक बँकर होते. वयांत येतांच पुरंदरदासांनी आपल्या वडिलांचा व्यवहार पुढे मोठ्या दक्षतेने व हुषारीने चालू केला. पैसा जमविणे, तिजोरीत पैशांच्या राशी उभ्या करणे हा त्यांचा आवडता छंद होता. त्यांना पैसा मिळविणे ही कला माहीत होती. परंतु पैसा खर्च करणे, दानधर्म करणे, गरीबांना हातभार लावणे त्यांच्या गावी नव्हते. ती कला त्याना थोडीसुद्धां अवगत नव्हती.

त्यांची पत्नी मात्र पुण्यवान् होती. तिला दानधर्माचा व अतिथीना देण्याचा छंद होता. या क्षेत्रांतील तिची पुण्याई फार दांडगी होती.

पती आणि पत्नी दिसायला दोन असलीं तरी एकमेकांना एकमेकांचा आधार मिळत असतोच. तसाच पत्नीच्या पुण्याईचा आधार पुरंदरदासांना कसा मिळाला ही घटना मोठी सुरभ्य आहे. आपण गोरगरीबांकडे व त्यांच्या गरजांकडे लक्ष पुरवितो तसेच आपल्या पतीनेही लक्ष पुरवावें व जीवनाचें सार्थक करावें असें तिला मनापासून वाटे. देवाजवळ तिची सदासर्वकाळ हीच प्रार्थना असे की. भगवंता माझ्या पतीचें लक्ष आपझस्तांकडे वळून दे. संपत्तीचे ढीग रचून काय करायचं आहे ! या जगाचा निरोप घ्यावा लागेल त्यावेळीं त्या ठिगान्यांतील लवलेशही आपल्या बरोबर येणार नाहीं. सारी संपदा येथल्या येथें ठेऊन मोकळ्या हातांनी जावें लागणार आहे. मग त्या हातांनी गरजवंताना दिलें म्हणून काय बिघडलें ?

मनापासून केलेली ही प्रार्थना होती. देवरायाने ती कानावर घेतली. देवाला ती ऐकावीच लागली. कारण सरस्वती देवीची (पत्नीचें नाव) पुण्याईच्च तशी बळकट होती.

देवरायाने काय केले ? पुरंदरदासाच्या अंतःकरणांत थारेपालट कशा-रीतीने घडवून आणिला ?

एके दिवशीं पंढरीच्या विठोबाने गरीब ब्राह्मणाचा वेष घेतला आणि ते पुरंदरदासाच्या पेढीवर आले. ते म्हणाले, 'सावकारदादा मी आहे एक गरीब ब्राह्मण, माझी कन्या उपवर झाली आहे. तिच्या लग्नाच्या खटाटोपांत मी आहे. जवळ पैसा नाहीं मग पाऊल कसं पुढं टाकायचं? गरीबावर दया करा आणि मला मुलीच्या लग्नासाठी कांहीं पैसे द्या.

पुरंदरदासांना पैसा दानधर्मासाठीं बाहेर काढणे जमण्यासारखे नव्हते. ते त्या गावीं कधीं गेले नव्हते. त्यांना थापा मारणे माहीत होते. एखाद्याला खोटा लोभ दाखवून शेवटीं फशी कसें पाडावें ही कला त्यांना माहीत होती.

ते म्हणाले, बाबारे! या आठवड्यांत मला सवड करतां येण्यासारखी नाही. जा ये पुढच्या आठवड्यांत. मग पाहूं या,

त्याप्रमाणे एक आठवडा संपतांच तो ब्राह्मण पुन्हा पुरंदरदासाकडे आला. तेव्हां त्याला कंटाळून सोडावें या हेतूने ते म्हणाले, अजून नाहीं सवड झाली. ये आणखी दोन आठवड्यांनी मग पाहूंया.'

कांहीं न बोलतां तो ब्राह्मण आला तसा परत गेला. त्याची चिकाटी दांडगी होती. त्याला पुरंदरदासाची कसोटी पहायची होती.

पुरंदरदास पुन्हां कधीं तरी या असे म्हणण्याच्या वृत्तीत होते तें जाणून कोणत्याही प्रकारे घासाधीस न करतां तो ब्राह्मण तेथून निसटला आणि त्यांच्या घरीं जाऊन त्याने आपलें गान्हाणे त्यांच्या पत्नीपुढें ठेविलें. ते कसकशी टाळा-टाळ करताहेत तेंहि सांगितलें व आपली अडचण व गरज तिच्यापुढें ठेविली.

पुरंदरदासांची पत्नी सरखतीबाई म्हणजे दयेची पुण्यसरिता होती. कोणाचेही दुःख पाहून तिचें अंतःकरण कळवळे. आपल्याकडून होईल तेवढे दुसऱ्यांचे भलें करावयाचे एवढेच तिला माहीत होते. ब्राह्मणाची गरज भागवावी असे तिला वाटले. परंतु तिच्या जवळ काय होते. रोख रक्कम तिच्या हातीं नव्हती. अंगाखांद्यावर कांहीं दागदागिने होते. ब्राह्मणाची गरज लक्षांत घेऊन ती भागवून त्याला चिंतामुक्त करण्यासाठीं तिने आपल्या नाकांतील बहुमोल हिन्याची नथ काढून त्याच्या हातावर ठेविली व त्याला निरोप दिला.

तो ब्राह्मण हातीं पडलेला हिन्याचा अलंकार विकण्यासाठीं नेमका गेला. तो पुरंदरदासांच्या पेढीवर. तो छोटा परंतु बहुमोल अलंकार हातीं घेऊन पाहातांच त्याच्या मनांत संशय जागा झाला. आपल्या पत्नीचा तर तो अलंकार नसेल, असा संशय घेऊन त्याने त्याला सायंकाळी घेऊन रक्कम घेऊन जा म्हणून सांगितले.

पुरंदरदास बेचैन ज्ञाले होते. केव्हां एकदा घरीं जाऊन खात्री करून घेईन असें त्यांना ज्ञालें होतें. दुकान बंद करून ते घरीं गेले ते रागाच्या भरांत.

इकडे घरीं काय ज्ञालें ? आपले पतिराज घरीं आल्यावर आपली खरड-पट्टी काढतील व त्यांचे बोलणे आपणास ऐकून ध्यावै लागेल, या जाणिवेने सरस्वतीबाईनीं वीष घेऊन आत्महत्या करून घैण्याचा निर्धार केला.

एका पेल्यांत तिनें वीष तयार केलें व तो प्याला तोंडाळा लावणार इत-क्यांत दरवाजा ठोठावला गेला. प्याला तसाच बाजूला ठेऊन ती माउली दरवाजा उघडायला गेली. आश्रयाची गोष्ट म्हणजे विषाचा प्याला खालीं ठेवीत असतां ब्राह्मणास दिलेला तो अलंकार त्या पेल्यांत तरंगत असलेला तिला आढळून आला.

नवरदेवांनीं घरांत प्रवेश केला तो मोठमोठ्यानें व रागाच्या भरांत बडबडतच ! परंतु त्यांच्याच पुढ्यांत सरस्वतीबाईनें तो अलंकार पेल्यांतून बाहेर काढला आणि त्यांच्या हातावर ठेविला !

काय बोलणार पुढे ? पुरंदरदास आश्रयानें थक्क ज्ञाले. ते अवाक् ज्ञाले. एकदम स्तंभित ज्ञाले ! त्या चमत्काराचा लोभी पुरंदरदासांवर अनुकूल परिणाम ज्ञाला. त्यांचे डोळे खाडकन् उघडले !

त्यांची खात्री ज्ञाली कीं तो ब्राह्मण म्हणजे दुसरा कोणी नसून प्रत्यक्ष भगवान् ब्राह्मणाच्या रूपानें आपली परीक्षा घैण्यासाठी आला होता. आपण त्या परीक्षेत उतरलों नाहीं; परंतु आपली पत्नी त्या परीक्षेत उतरली. तिनें आपणास तारिले.

याचा परिणाम काय ज्ञाला ? पुरंदरदासांचा या घटनेमुळे नवा जन्म ज्ञाला. त्यांचा धनलोभ संपुष्टांत आला. त्यांनी आपली सारी संपत्ति गोरगरीबांस व गरजवंतांस वाटून टाकिली व स्वतः कफळक बनले.

देवाचे नामस्मरण, त्याची आळवणी हेच यानंतर त्यांचे एकमेव कार्य ठरले. तें त्यानीं अगदीं मनोभावें केलें. देवी सरस्वती त्यांना प्रसन्न ज्ञाली. त्यांची प्रतिभा फुलली. व त्यानीं भक्तिपर अशी काव्य रचना केली. ती आज अमर होऊन राहिली आहे. त्या काव्यगायनाच्या रूपानें त्यानीं जनतेंत भक्तिभावाचा प्रचार केला.

आपलें सारें जीवित जनतेला देवभक्तीकडे वळविण्यासाठीं खर्च करून १५६४ सालीं पौष महिन्यांत त्यानीं या नश्वर जगाचा निरोप घेतला.

जीवन-गंगा

लेखक :— श्री. द. श. टिपणीस

१९५२ कांडा लैने कांडा कांडा

आपले जीवन हैं गंगौधाप्रमाणे आहे. सतत आगे कूच. वाटेत खांच खलगे नि अडचणी आल्या तरीही आगे कूच. आपले ध्येय हस्तगत करण्याबद्दल आत्यंतिक आतुरता. नदीचे रूपक घेऊन लेखकाने तें शेवटपर्यंत सुंदर रीतीने सजविले आहे.

उगमापासून मुखापर्यंत सरळ न अडखळतां सतत शांतपणे वाहात जाणारी नदी कधी कोणाच्या पहाण्यांत आली आहे काय ? लहान असो, मोठी असो, नदी सरळ म्हणून कधी वहात जायची नाहीं ती वळणा वळणानेच सुद्राला मिळणार. जगाच्या पाठीवर कोठेही जा, हेच दिसणार. पावसाळ्यांतील अनुभव पहा ना. कितीही पाऊस पडला तरी पाणी लांबपर्यंत सरळ रेषेत वाहतांना दिसणार नाही, जीवनाचा हा गुणच आहे. Water seekis its own level. उताराकडे धावण्याचा पाण्याचा कल असतो. वाटेत आलेले अडथळे ओलांडतां आले तर ते ओलांझून पलीकडे जाईल, न आले तर वळसा घालून नदी पुढे निघून जाईल. पण पुढे पुढे जात राहील हें निश्चित. सावे सुधे नाले ओढे हा मार्ग अनुसरतात असें नव्हे तर मोठमोठ्या नद्यांनाही हेच करावे लागते. मोठी नदी झाली म्हणून काय सुषिनियमाविरुद्ध जाऊं शकेल ? तिलाही बंधने आहेत व ती तिने पाळली पाहिजेत.

नदीला माहेरची ओढ

जबरदस्त अढथळा आला व त्याच्या डोक्यावर पाय देऊन पुढे जाण्याची ताकद नसली तर नम्र होऊन अडथळ्याला वळसा घालून ती पुढे

निघून जाते, ताठरपणे उम्भे राहून चालणार नाहीं. तिला तसें उम्भेच राहतां येत नाहीं. कारण तिच्यांतील जीवनाला जोर असतो व तो तिला सारखा पुढे पुढे रेटीत असतो. पुष्कळ वेळां दोन पर्वतांच्या काढ्रीत सांपडण्याचा तिच्यावर प्रसंग येतो, वळसा घालावा तर तिकडे कोणीतरी उभा असतो अगर रस्ता (उतरण) नसतो. म्हणून काहीं मुळमुळ करीत बसत नाहीं. उंदराप्रमाणे अंगचोरून दोन पर्वतांच्या फटीतून हळूच पुढे निघून जाते. हा अंगचोरपणा नदीइतका कोणाला साधत असेल असें वाटत नाहीं. गनिमी काव्यांचा खेळ खेळण्यांत ती फार पटाईत आहे. ती कधीं एकदम पातळ सडसडीत पण खोल गंभीर होते तर कधीं एकदम गलेलटु होते. कधीं अवखळ तरुणाप्रमाणे खळबळ करून नाचते तर कधीं एकाद्या तत्वज्ञान्याप्रमाणे शांत व भारदस्त होते. कधीं रागाने बेफाम होऊन दंगल करते तर कधीं वात्सल्यप्रेमाने मुलाबाळांना आपल्या अंगावर खेळूं देते. नदी आपले रागरंग इतके बदलत असते कीं पानी, तेरा रंग कैसा असें मानवाला कोडे पडते. वाटेंत लहान मोठे खाच खळगे तिला दिसले तर त्यांना नम्रपणे भेटून हळू हळूं ती त्यांच्या पोटांत शिरते व शेवटीं त्या सर्वाना आपल्या पोटांत घेऊन पुढे निघून जाते. माणसाने अडविलेंच तर मस्ती न करतां विनयाने शांत पऱ्हून राहते. पण पोटांत मात्र खळबळाट असतो. संधि मिळाली व माणूस बेसावध असला तर उफाळून बाहेर पडते व पुढे झटकते. माणसाने आपल्याला गुलामगिरीत ठेवल्याचा राग येऊन जातां जातां त्याला जबर फटकेही देते. नदी ही माहेरीं निघालेली सासुरवाशीण आहे. माहेरची ओढ, केव्हां एकदा माहेर गाठते अशा अधीरतेने तिला माहेराकडे खेचीत असते. यामुळे संकटांना अडथळ्यांना न जुमानता नाना हिकमती लढवून नदी माहेराकडे सारखी धांवत असते.

भक्तिभावाचा महिमा

मानवाला नदीचे आकर्षण फार पुरातन काळापासून आहे. असं कां? हे सांगणे कठीण आंहे, अंदाजच करावयाचा तर गंमतीने असें म्हणतां येईल पंचमहाभूतांतून ही सर्वसृष्टी निर्माण झाली असें म्हणतात. त्यांत आप म्हणजे जलांतून पृथ्वी निर्माण झाली असें काहीं मानतात. पृथ्वीतून मानव निर्माण झाला. पृथ्वीला आपण धरणी माता मानतोच. मानवाची माता पृथ्वी व पृथ्वीचा पिता

जल, आजोळची ओढ नातवंडाला असली तर त्यांत काय नवल ? असो. आपले जीवन हें कालप्रवाह आहे. कालनदी आहे. ज्ञानेश्वर तिला दुःख कालिंदी म्हणतात. या कालिंदीचा प्रवाह कालियाच्या वास्तव्यामुळे दुःखाने भरलेला आहे. मानवी जीवन बहुतांशाने दुःखाने भरलेले आहे. कारण या कालनदीत कालियाचे, विषयांचे (काम क्रोध लोभ वगैरे) वास्तव्य आहे. जेव्हां या कालियाचे शब्दचित्राच्या करवीं आपण मर्दन करवू तेव्हां कृष्ण आत्मतेज प्रगट होईल व भक्तिभावाच्या गोपगोपिका आत्मतेजाभोवतीं नाचतील खेळतील व आनंदाचा वसंत ऋतू येऊन कालिंदीच्या ऐहिक व पारमार्थिक दोन्हीं तीरांवर सुखाचा फुलोरा फुलेल.

आगे कूच हेंच नदीचे ध्येय

काल म्हणजे जीवन, कॅलेंडरची पाने उलटणे जीवन प्रवाही. कालाबरोबर तें पुढे पुढे वाहत आहे. नदीचे पाणी उलट मार्गे परतू शकत नाही. त्याप्रमाणे आपल्यालाही आपले जीवन भूतकालांत नेतां येत नाहीं कालप्रवाह पुढे पुढेचे जाणार. ६९ नंतर ७० च येणार. ६८ कधींही शक्य नाहीं. यामुळे आपणासही पुढे पुढेचे गेले पाहिजे. जुन्या रुढी, जुन्यामतांची जीर्ण वस्त्रे आपण कितीही कवटाळली तरी कालप्रवाहाच्या जोमांत ती टिकणार नाहींत. जीवन पुढेचे जाणार. मागचे मार्गे टाकून व येणारे नवीन ग्रहण करून नदी ज्या प्रदेशांतून आली तो प्रदेश कितीही सुंदर असला, नदीला तो कितीही आवडला असला तरी पुन्हां मार्गे त्या प्रदेशांत ती जाऊ शकत नाहीं. तसा प्रयत्न नदी करील तर येणारे नवे पाणी व मार्गे जाणारे जुने पाणी यांचा संघर्ष होईल. असेच आपले आहे. आपल्याला पुढे पुढेचे गेले पाहिजे. आगे कूच हेंच नदीचे ध्येय. आपले ही तेंच. भूतकाळ कितीही चांगला असला व तो कितीही आवडला तरी त्यांत कोणी रमण्याचा प्रयत्न करू नये. त्याने जीवन विसकलित झाल्या खेरीज राहणार नाहीं. भूतकाळाकडे जस्तर नजर टाकावी, त्यांतून स्फूर्ति व ज्ञान मिळवावे पण त्यांत राहण्याचा प्रयत्न करू नये. भूतकाळ म्हणजे अंधार. अंधारांत राहिल्याने प्रकृति सुधारेल कीं कुधारेल ? नदी आपल्या भूतपूर्व प्रदेशांतून जीवन खेचून घेते, जोस मिळवते पण मार्गे न जातां सदैव दृष्टी पुढे ठेवून सागराच्या रोखाने जात असते. भूतकाळाच्या

जीवनावर ती वर्तमान काळांत जगते व दोहोच्या मिश्रणाने भविष्य काळ घडविते, आपणही भूत व वर्तमान जीवनाचा उपयोग आपला भविष्यकाळ घडवावा. आपण आपले जीवन, आयुष्य कसें व्यतीत करावें हैं मानवाला नदी पासून शिकतां येण्यासारखे आहे. भले तुम्ही अशिक्षित वा निरक्षर असताना पुस्तकाविना नदी तुम्हांला जीवनाचा उद्देश व तो साध्य होण्यासाठी कसें जगावें व जगवावें कसें हैं तुम्हास शिकवील.

कनवाळू माता

नदीला आपण प्रेमाने माता म्हणतो आणि खरोखर आहेही ती कनवाळू माता. आपल्या अपत्यांना वळण लावण्यास आईला काय पुस्तकाचे भारे वा साक्षरतेच्या पदव्या यांची जरूरी आहे ? मातृ विद्यापीठांत अपत्य वात्सल्य व प्रेम या दोनच भाषा चालतात. आपल्याला मातृप्रेमाची भाषा अवगत असते. मातृरूपी ग्रंथ आपण वाचू शकतो, यामुळे अशिक्षित माता सुद्धां आपल्या बालकांवर चांगले संस्कार करून त्यांच्या जीवनाला वळण लावू शकतात. आपणही नदीकडे मातेच्या दृष्टीने पाहिले तर ती ही अपत्यप्रेमाने आपल्याकडे पाहील. आपल्या जीवनाचे प्रात्यक्षिक दाखविण्यासाठी नदी वळणावळणाने वाहाते. नैसर्गिक मातेचा हा ग्रंथ जर आपण वाचू शकलो तर त्यांतून आपण पुष्कळ शिकू शकू व जीवनाला वळण लावू शकू व वळणावळणाने व संथपणे आपला जीवन प्रवाह प्रवाहित ठेवून शेवटी नदीप्रमाणे अमर्याद व अथांग अशा त्या महासागरांत आपण आपले जीवन विलीन करू शकू. नुसत्या गंगामाई, कृष्णमाई की जय अशा घोषणा ठोकून, नाक दाबून पाण्यात बुडी मारल्याने कांहीं होणार नाही. ही कालंगंगा पापक्षालन जरूर करील. पण केव्हां ? तिला मातेचं मानवी मातृप्रेम दिलंत व तिचे आदेश ऐकलेत तर.

नदी आपल्या मार्गाने जात असते. स्वतःचा मार्ग स्वतः काढते. ती कांहीं कोणाकडे मार्गदर्शनासाठी जात नाहीं की दुसऱ्या बहिणी काय करतात हैं बघत नाहीं. गंगा ही सिंधुचा संसार कसा काय चाललाय याची विचारपूस करीत नाहीं की सिंधु दक्षिणेत दिलेली आपली बहीण कृष्णमाई कसा काय संसार करते. यांच्या उठाठेची करीत नाहीं. या पृथ्वीवर कितीतरी गरीब श्रीमंत

नद्या जीवन जगवीत आहेत. पण कोणी कोणाला उपदेश करीत नाही कीं एक दुसरीच्या संसारांत डोकावीत नाही. जी ती आपल्या वाटेस आलेल्या मर्यादेत शक्यतों उपयुक्त व आटोपशीर संसार करीत असते. कर्मवशात् जें वाव्यास आले तें राबवून जीवन उपयुक्त व अधिक बलवान करण्याचा प्रयत्न करीत असते, स्वकर्तव्य प्रामाणिकपणे करीत करीतच नदी आपल्या महादेवाला मिठी मारण्यासाठी, त्यात समरस होण्यासाठी, सारखी पुढे पुढे धावत असते. जन्मापासून सर्वांचे हें एकच ध्येय. मानवी जीवनाचे हें असेंच आहे. निदान असाव्यास पाहिजे,

ज्याचा त्यानें मार्ग चोखाळावयाचा

मानवी जीवनाचा प्रवाह कधींच सरळ राहत नाही. नदीप्रमाणे त्यालाही बळणे घ्यावी लागतात. जीवन म्हणजे दुःख कालिंदी. तींत संकटांचे पर्वत, धोक्याच्या दृश्या, जीवनाची लूटमार करणारे वाटमारे असलेली घनदाट अंधकारमय अरण्ये, अडीअडणीचे खांचखळगे असायचेच. या सर्वांशीं मुकाबला करून पुढे जावयाचे असते. ज्यानें त्यानें या कालिंदीतून कालप्रवाहांतून वाट काढली पाहिजे. आपणहून कोणीही आपल्या मार्गातून बाजूला होणार नाही. सर्व अडीअडचणीचा व धोक्याचा संगतवार विचार करून ध्येयाप्रत जाणारा मार्ग नदीप्रमाणे ज्याचा त्यानें आखला पाहिजे. नदी अनेक हिंकमती व युक्त्या प्रयुक्त्या लढवून आपला मार्ग काढीत असते. मानवाला आपलें जीवन सुखी करावयाचे असेल तर त्यानें नदीपासून घडे घ्यावेत व ते गिरवावेत. संकटे आली म्हणून माणसाने एकदम विचकून घावरून जाऊं नये वा भावनेच्या आहारीं जाऊन संकटांशीं झुंज देऊं नये. नदीप्रमाणे थोडा वेळ शांत स्तब्ध राहावें, अडचणीचा अंदाज घ्यावा, विचार करावा व मग ताकद असेल तर सरळ अडचण फोडून पुढे जावे. नाहींतर वळसा घालून पुढे सटकावे. वेळीं नम्र असावे तर वेळीं क्रोधानें उफाळून घावत सुटावें. परिस्थितीचा अंदाज वेऊन वागणे जीवनाच्या दृष्टीनें हितावह आहे. जातां जातां वेळ आलीच तर नदी धडाडीनें उडी वेऊन धबधब्याचे उग्र रूप घारण करून आजूबाजूला स्वतःबद्दल दबदबा निर्माण करते. मानवानें जरूर पडली तर अशीच धडाडी निधडी छाती दाखविली पाहिजे. उसता मुळमुळीतपणा म्हणजे शांत जीवन नव्हे कीं वाटेल तेव्हां घांगडधिंगा

करणे म्हणजे वीरश्री वा पराक्रमाचे जीवन नव्हे. परिस्थिती फोडण्यास अगर तिला आपणास पाहिजे तशी कलाटणी देण्यांत आपण नदीप्रमाणे कुशल असावयास पाहिजे. वार्टें लहान मोठे खाच खळगे आले तर नदी त्यांत मिसळून त्यांना आपलेसे करून टाकते. त्याप्रमाणे आपणही जीवनाच्या ओघांत लहान मोठे संघर्ष निर्माण झाले व तसे ते हमेशा होणारच, तर त्यांच्याशी जुळते मिळते घेऊन ते संघर्ष करणाऱ्यांना आपलेसे करून टाकण्याची कला जीवन सुखी होण्यासाठी माणसाने आत्मसात केली पाहिजे. उठल्या सुटल्या बारीक सारीक गोष्टीसाठी संघर्ष करीत बसले तर जीवनांतील अधिक मोलाच्या गोष्टी करण्यास आपणांस वेळ राहणार नाही, नदी कुठे अशा बारीक सारीक खाच खळग्यांकडे लक्ष देते? मोठे खडक फोडायला मात्र ती कंबर कसीत असते. नदीच्या पोटांत गुस भोवरे असतात. वर वर पाहणाऱ्याला नदी शांत वाटते पण तीत पोहणारा बेसावध राहिला तर भोवन्यांत सांपडण्याचा घोका असतो. पोहणारे आधीं भोवरे हेरतात व मगच पाण्यांत उतरतात. मानवी जीवनाच्या कालाच्या उदरांत अनेक गुस भोवरे असतात. वर वर पाहणाऱ्याला जीवन सुंदर मोहोळ वाटते, पण बेसावधपणे वाटचाल करणारा मोहाच्या भोवन्यांत केव्हां सापडेल व त्याचें जीवन तेथल्या तेथें भोवन्याप्रमाणे नुसतेच गरगर फिरत राहून त्याची प्रगति केव्हां खुंटेल हैं जीवनाच्या काठावर उमे राहून जीवनाची गंमत पहाणाऱ्या तरुण मनाच्या ध्यानीं येणे कठीण. आपल्या आयुष्यांत असें कांही होऊं नये म्हणून जीवनाच्या घडामोडीत हिरिरीने भाग वेण्यापूर्वी, गृहस्थाश्रमाच्या उंबरठऱ्याच्या आंत पाऊल टाकण्यापूर्वी आपल्या आधीं जे पोहून गेले वा पोहत आहेत त्यांचे अनुभवाचे ज्ञान प्रथम आत्मसात करावे नाहींतर ऋमाच्या भोवन्यांत गुंतून जीवन इतस्ततः वाऱ्यावरी वाहून जाईल. नदीचे पाणी ज्या पात्रांतून वाहते त्या पात्राला मर्यादा असते, त्या सांभाळून व पात्राचा आघार घेऊन नदी सागराकडे धावत असते. आपले आत्मतेज देहाच्या पात्रातून विश्वात्म्याच्या तेजांत मिसळण्यासाठी सारखे धावत असते. या पात्राला बंधने आहेत. मर्यादा आहेत. त्या बंधनांतून व सर्व मर्यादा सांभाळूनच नदीप्रमाणे आपल्याला पुढे पुढे गेले पाहिजे. जीवनाचा ओघ देहाच्या पात्रांतून वाहत असतो. पात्रविरहित नदी नाहीं आणि देहविरहित जीवन नाहीं. यासुळे या पात्राला बंधन घालून तें आखीव रेखीव नीटनेटके व घडधाकट ठेवणे जस्तर

आहे. स्वहितासाठी नद्यांच्या पात्रांना पाट काढून मानव त्यांचें जीवन आजू-बाजूला खेळवतो हें खरें असलें तरी मानवानें मात्र असलें कांहीं करूं नये. आपल्या जीवनाला पाट काढून (मोहांत पाढून) आपले जीवन आडवळणाला कोणी नेण्याचा प्रयत्न करूं लागला तर त्याला विरोध करून तसें होणार नाहीं याची सदैव सावधगिरी बाळगत राहिलें पाहिजे.

नदीचें जीवन तत्त्व

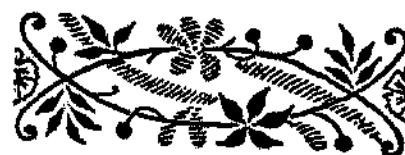
जगावें कसें हें नदीला चांगलें अवगत असतें. आत्मिक व सामाजिक उन्नति कशी साधावी हेंही ती उत्तम प्रकारें जाणते. भौंवतालच्या परिस्थितींतून आपल्या जीवनास पोषक असेल तें खेचून घेऊन आत्मपोषण कसें करावें, कष्ट करून संकटे अंगावर घेऊन जीवनास पुढें पुढें जाण्यास रस्ता कसा मोकळा करून ध्यावा व अविरत प्रयत्न करीत आपलें ध्येय कसें गाठावें याचे झान नदीला असतें. प्रयत्नांतीं परमेश्वर हें तिचें जीवनतत्व आणि हें तिने स्तुतः हरप्रयत्नानें परमेश्वराला गाढून सत्यसृष्टींत आणून दाखविलें आहे. परिस्थितीचा आपल्या पोषणास उपयोग करून घेतांना चांगले वाईट जें कांहीं असेल त्याच्याशीं ती मिसळून वागते. निष्कारण बारीक सारीक संघर्ष करीत न बसतां त्या सर्वांना ती पचवून टाकूं शकते ही गोष्ट तिच्या पोटांतील खाचखळगे, दगडधोडे पाहिल्यावर सहज ध्यानीं येईल. नदीप्रमाणे मानवानें प्रयत्न हाच परमेश्वर मानून चांगले जीवन प्रगत होत राहण्यासाठीं परिस्थितींतून हंसक्षीर न्यायानें जीवन क्षीर तेवढे घेऊन वाईटाला पचवून टाकावें, दैववशात् दगडधोडे वात्यास आले तर हताश न होता नदी त्या वाईटांतून सुपीक गाळ निर्माण करून लोककल्याण साधत असते. जगतां जगतां आपल्याबरोबर इतरांनाही जगवावें म्हणून तीरावरचा प्रदेश सुपीक करण्याचें महान लोककार्य ती करीत असते. मोठमोठ्या नद्या अन्न वस्त्र व धरदारें देऊन मानवजातीला सुखी करण्यांत भीमवाटा उचलीत आहेत. आजचा मानव ज्या यंत्रावर जगतो तीं तिच्यामुळे चालतात तीं वीज पुरविण्याचे काम नदी करते. तिच्या जिवावर मोठमोठी शहरे जगत आहेत. समजा उंच सर्व नद्या आटल्या तर काय गोंधळ उडेल याची कल्पना करा. आटलेल्या तब्यांतील माशाप्रमाणे शहरवासियांची तडफड होईल. नदीचें हें लोककल्याणाचे कार्य निःस्वार्थीपणे चालतें. सुख व जीवन देणारी ही नदी आपली आई माता नव्हे तर काय ? पण - या मातेचा तिची बालके किती मान

राखतात ? कधीं भधीं नारळ व हळद कुकू वाहून, पण आई ती आईच, ती काय आपल्या बालकांकडून पैशांची, मानाची अपेक्षा करणार ? पुत्रकल्याण निरपेक्ष बुद्धीने करणे एवढेच तिला समजते, मातेच्या मायेने ती माणसाचे प्रोषण करीत राहणार, भगवद्गीतेचे र्म तिने पूर्ण जाणले आहे. ‘कर्मण्येवाधि-कारस्ते’ कुठे मूर्तिमंत साकार झाले असेल तर ते नदीच्या ठिकाणी मानवानेही आपले आयुष्य आत्मोन्नति होईल व अंती आपण आपल्या पित्याशी परमेश्वराशीं समरस होऊन जाऊ. आपला आत्मा विश्वात्म्यात विलीन होईल अशा प्रकारे व्यतीत करावे. एवढेच नव्हे तर हें करतां करतां लोकांना आपल्या जीवनांतील कांहीं जीवन देऊन दुहेरी कल्याणाच्या मार्गास लावावे. माझा संसार करतां करतां ‘अवघाचि संसार सुखचा करीन’ हे संत गंगेचे कंकण आपल्या हातीं बांधावे. नदी व संत दोन्हीही आपल्या माताच, विश्वप्रेमाचा पान्हा पाजणाऱ्या त्या माता, त्यांचा मान राखणे म्हणजे ते सांगतात त्याप्रमाणे आचरण करणे होय.

सतत ध्येयाकडे दृष्टि

आणि सागर ! तळमळत असतो. स्वस्थता नाहीं त्याच्या जीवाला, विरहाच्या लाटा त्याच्या अंतःकरणांत सारख्या उसळी मारून येतात. कधीं कधीं जोरांत तर कधीं हळुवार, विरह अवस्थेत असतो तो. दुःखाने तळमळत असतो. माझेच अंश, भाईबंद मला सोडून अवकाशांत निघून गेले ते पुन्हा येऊन मला मिळतील का ? कधीं ? आशेने वाट पहात तळमळत असतो बिचारा. आणि त्याला सोडून गेलेले भाईबंद ? त्यांनी घरणी मातेच्या पोटीं जन्म घेतलेला असतो. थेंबा थेंबाने जन्मास येतात व एकत्र येऊन नदीच्या रूपाने पित्याकडे वाटचाल करू लागतात. जन्मतांच नदी कशी तान्हुल्या सारखी चिमुकली असते. पुढे बालकाच्या मंद पावलाने पण मोहकपणे ती चालू लागते. हळ हळ वाढत जाते. मोठी होते. ध्येयाच्या रेखाने धांवत सुटते. तिची नजर सदैव पुढे असते. आपण आलो कोठून, मुळांत कसे होतो, हें मार्गे वळून तिला बघतां येत नाहीं. यामुळे तिला तें कळत नाहीं. ध्येयाकडे दृष्टी ठेवून चालत रहायचे एवढेच ती जाणते. माणसाला तरी कोठे भूतकाळांत डोकावतां येते ? कोणाला आपले स्वतःचे बालपण पहातां आले आहे ?

आपण कोण, कोठून आलों, हें तरी त्याला कोठें कळते ? कोठें जायचे हेही त्याला कळत नाही. नदीला तरी कोठें समजते आपल्याला जायचे कोठें व पुढील मार्ग कसा आहेते । पण उतार तिळा देतो मार्ग काढून सागराकडचा, निष्ठेने ती त्या मार्गाने जाते, व अज्ञात असें घेय गाठते, सागराशी समरस होते. समरस झाल्यावर आपण कोण, कोठून आलों हें जाणून घेण्याचे भानही तिळा रहात नाही, द्वेष संपलेले, आपण नदी व हा पिता हें ज्ञानच लुस होते. संगमातले पाणी पुन्हां कोण निराळे करून दाखवील ? विश्वात्म्याचे अंश असें असंख्य जीवात्मे भावेच्या उदरांतून बाहेर येऊन जीवनाची वाटचाल करीत आहेत, कळो न कळो, पटो न पटो विश्वात्म्याची ओढ त्याना आपल्या पित्याकडे खेचीत असते. नाही म्हटले तरी प्रत्येकाच्या अंतःकरणाला पुढे पुढे जाण्याची ओढ असते, कळत नाही कोठें तें. यामुळे मार्ग चुकत असतील. पण ही ओढच आज ना उद्यां त्याला योग्य मार्गावर आणून सोडील व अंतीं आपली जीवनसरिता पित्यामध्ये मिसळून जाईल आणि मी व तो हें ज्ञानही नष्ट होईल. आपली गंगा माता (उपनिषद्ज्ञान) व जगातील तिच्या यज्ञावत् बहिणी संगीताच्या सुरावर आपणास रोज हेंच शिकवीत असतात. पण आपणांस निसर्ग समजत नाही. उमजत नाही. संगीताचे सूर कळत नाहीत. कळो वा न कळो पण एवढे खरे की ऐहिक व पारमार्थिक दोन्ही प्रकारे कल्याण कसें साधावें, हें शिकावयाचे असेल तर नदीला गुरु करावें.

नामदेवांची अमृतवाणी

अनुवादकः—गणेश विष्णु कविटकर एम. ए.

अनिर्वचनीय परब्रह्म

राग—रामकली

ऐसो ब्रह्म अखंड निरबाण पद ।
गुरु परसाद बूझे जन कोई ॥

नार बिन पुरुस है । पेड बिन विरख है ।
पशु बिन गाउँ है । धूप बिन छाउँ है ॥

लाग लाग बिन फल सोहन्दा है ॥

चर्ण बिन चलत है । श्रवण बिन सुनत है ।
सूत बिन बुणत है । गज बिन मिणत है ॥

नैन बिन कर्ह अलोअ पेखदा है ॥

पंच बिन जप करै । ध्यान बिन लिव धरै ।

ताल बिन बजत है । गगन बिन गजत है ॥

कण्ठ बिन कर्ह राग गावन्दा है ॥

मुख बिन बोलै । हस्त बिन तोलै ।

कहे बिन बूझै । अन दिन सूझै

परम तत्त अलेखदा है ॥

उपजै नहीं बिनसै आवै नहीं जानै ।

दुख सुख तां को लाग न सन्तावै । आसां न अंदेसा नां कै ।

संजोग वियोग ते अलाहदा है ॥

जिस बाप नहीं मार्डे । भैण नहीं भार्डे ।
आदि अन्त नहीं थाप्या न जार्डे । कहै नामा खेल सभ वाहदा है ॥

अर्थ :- ज्याच्यावर गुरुकृपेचा वरदहस्त आहे असा क्वचितच एखादा भक्त अखंड आनंदभय अशा ब्रह्मनिर्वाणाला प्राप्त होतो.

जे ब्रह्म नारीविना पुरुष होय, बीजाशिवाय वृक्ष होय, पशुविना गाय होय, उन्हाशिवाय छाया आणि प्रेम संबंधाशिवाय लागलेले ते मनोज्ञ वा सुंदर फल होय. अर्थात् प्रकृतिभिन्न तें एक चैतन्य आहे. तें पायाशिवाय चालतें, कानावाचून ऐकतें, धाग्याशिवाय विणते, वाराशिवाय मोजते, डोळ्याशिवाय कोणतीहि अदृश्य वस्तु दिसू शकते, ते बोटाशिवाय जप करते, ध्यान, चिंतन अगर अनुसंधान केल्यावाचून ब्रह्मांडाच्या समष्टिगत अंतर्भावांत विलीन होते. तें तालाशिवाय वाजतें, आकाश नसताहि गर्जत राहते आणि गळ्याशिवाय कोणताही राग गाते. ते तोङ्डाशिवाय बोलते, हाताशिवाय जोखते, सांगितल्यावाचून उमजूं शकते आणि दिवस नसतांहि म्हणजे अंधारातहि पाहू शकते. असे हे अखंड असूनहि इंद्रियाकङ्गन होणाऱ्या क्रिया इंद्रियावाचून करणारे परब्रह्म अवर्णनीय आहे.

त्याला जन्म नाही, मृत्यू नाही त्याला येणे जाणे कांहीं नाही त्याल सुख दुःख वा प्रेम वैर या भावना त्रासवूं शकत नाहीत.

त्या परब्रह्माला आशा चिंता आणि भय नाहीं, बहीण नाही, भाऊ नाही, आरंभ तोच आणि अंतहि तोच. त्याची स्थापना व अगर प्रतिष्ठा करता येत नाही. नामदेव म्हणतात, त्या परमेश्वराचा हा सर्व आश्र्यकारक खेळ आहे.

विवेकानंदांना लाभलेले

सङ्ग्रह सामिध्य

परमहंस भगवंताला साकार रूपाने नित्य पाहात असत. इतकेंच नव्हे तर आणखीन् कितीतरी रूपाने पाहात असत. देवाधर्माचीं पुस्तके वगैरे कांही जाणत नसत. पण देवाचें नांव घेतलें कीं त्यांचे बालज्ञान लुस होऊन जाई व ते आनंदाने विभोर होत. धर्मविषयक असा एकहि प्रश्न नव्हता कीं ज्याचे उत्तर त्यांना माहीत नव्हते. कोळ्यांची राणी रासमतीने प्रतिष्ठित केलेल्या श्रीकालीभातेच्या मूर्तीला स्वतःची आई समजून रात्रंदिवस ते तिच्याशी बोलत. नुसत्या स्पर्शानेच कुणालाहि समाधिस्थ करू शकत आणि इतके असूनहि अंगी अभिमानाचा लवलेशहि नसे. कधीं कधीं लहानग्या बालकाप्रमाणे नेसावयाचे घोतर काखेत घेऊन हिंडत फिरत आणि जीवमात्राच्या दुःखाने दुःखी होत. नरेंद्रनाथ जसजसे त्यांच्या सहवासांत येत गेले, तसतसे त्यांच्या चारिच्याचा उदार भाव व गांभीर्य पाहून मुरध होऊन गेले. परमहंस नरेंद्रांवर इतके प्रेम करीत कीं बरेच दिवसांत ते न आल्यास नरेन, नरेन करीत वेडे होऊन जात. कधीं कधीं जवळच असलेल्या वनांत जाऊन त्यांचेसाठीं ओकसाबोक्सी रडत तर कधीं त्यांना केवळ पाहण्यासाठीं त्यांच्या घरी जात.

नरेंद्रांची पांच वर्षे रामकृष्णांच्या सहवासांत केव्हांच निघून गेली. १८८४ त नरेंद्र बी. ए. पदवीधर झाले व कायद्याचा अभ्यास करूं लागले. पण याच सुमारास त्यांच्यावर एक आपत्ति कोसळली. नरेंद्रांचे वडील एकाएकीं इहलोक सोडून गेले. खर्चिक स्वभावासुलैं त्यांना कर्ज झाले होते. सहा माणसांच्या कुटुंबाचा भार आतां नरेंद्रांवर पडला होता. बाहेर जातांना पायांत घालण्यास वहाणा सुद्धां नाहीत अशी स्थिती झाली.

नरेंद्रांनी नोकरी मिळविण्यासाठी ठिकठिकाणी अर्ज केले, उंबरठे शिजविले, पण कुठेहि जमेना, नरेंद्रांच्या वरचा हा प्रसंग पाहून रामकृष्णांचे मन कळवळले. त्यांनी सुद्धां नरेंद्रांच्या नोकरीसाठीं सर्व ते प्रयत्न केले पण त्याचा फारसा उपयोग झाला नाही. नरेंद्रांना हें समजल्यावर ते म्हणाले, “महा राज, माझ्यासारख्या यःकश्चित् माणसाबद्दल ज्याच्या त्याच्याजवळ असें तोड वेंगाडणे आपल्याला शोभत नाहीं.” हें ऐकून रामकृष्णांचे डोळे पाण्याने भरून आले आणि ते म्हणाले, “नरेंद्र ! गरज पडली तर हातांत झोळी घेऊन तुझ्यासाठीं दारोदार भिक्षा माझी तयारी आहे.”

पदवीघर झालेले एकवीस वर्षांचे नरेंद्र नोकरीसाठीं वणावणा हिंडत. लांब सदरा, शिवून नीट केलेले धोतर, पायामध्ये कांही नाहीं, केस विसकट लेले अशा स्थिरांत ते अनेक कचेच्यांत गेले आणि जागा नाहीं, म्हणून परत आले. एके दिवशीं प्रखर उन्हांत चालल्याने ते थकून गेले. त्यांच्या पायाला फोड आले आणि वाटेतल्या एका मैदानाजबळील पुतळ्याच्या सावलींत झोपीं गेले आणि मग घरीं गेले. एके दिवशीं सकाळींच ते उठले, बाहेर जातांना त्यांनी सैंपाकघरांत डोकावले, अवघे चार माणसांनाच पुरतील एवढे तांदूळ शिल्क होते. नरेंद्र म्हणाले, “आई, मला एका मित्राकडे आज जेवायला जायचे आहे नंतर ते बाहेर गेले. नोकरी करिता त्यांनी खूप खूप पायपीट केली. दुपारी एक वाजतां घरीं आले आणि पाणी पिऊन स्वस्थ राहिले. अखेरीस एका वकिलाच्या घरीं कारकुनीचे काम नरेंद्रांना मिळाले. परंतु तेवढ्याने त्यांच्या घरची कांही परिस्थिति सुधारली नाहीं. एक दिवस त्यांच्या मनांत आले की, “जगन्माता रामकृष्णांचे ऐकते ना ? मग त्यांनांच माझ्याकरितां प्रार्थना करण्यास सांगतो.” हा विचार मनांत येतांच ते ताबडतोब दक्षिणेश्वरीं गेले आणि त्यांनी आपली इच्छो रामकृष्णांना सांगितली. रामकृष्ण म्हणाले, “अशी प्रार्थना मला करतां येणार नाहीं. तू तर मूर्तींत देवता असतात हें मानीत नाहीस !” नरेंद्रांनी पुन्हां आग्रह घरला तेव्हां रामकृष्ण म्हणाले, “आज मंगळवार आहे. तूच रात्रीं मेदिरांत जा आणि काय पाहिजे तें मागून घे. इच्छामात्रेकरून जगत् निर्माण करणारी माता काय करूं शकणार

मार्ही. ” हैं ऐकल्यावर नरेंद्र तिथेंच राहिले. रात्र झाली. बारा वाजले. नरेंद्र गाभान्यांत गेले. शांतपणाने दोन समया तिथे तेवत होत्या. समोर पाहिले तो चैतन्य असलेली जगन्माता दिसली. तिच्या अंगातून प्रेम लावण्य, करुणा हे गुण जणू कांही निथळत होते. नरेंद्रांचे हृदय भक्ति प्रेमाने उचंबळून आले. त्यांनी जगन्मातेला साष्टांग नमस्कार घातला नि प्रार्थना केली की. “आई विवेक दे, वैराग्य दे, तुझ्या दर्शनाचा निरंतर लाभ दे.” याप्रमाणे प्रार्थना करून नरेंद्र रामकृष्णांच्या खोलीकडे परतले. त्यांना पहातांच रामकृष्ण म्हणाले, “काय रे सांसारिक दुःख नाहीसे करण्याकरितां आईची प्रार्थना कां केली नाहीस ? जा, पुन्हां जाऊन प्रार्थना कर” नरेंद्र पुन्हां दोनदां गाभान्यांत गेले पण पुन्हां संसाराकरितां प्रार्थना करण्याचें विसरले, शेवटीं रामकृष्ण म्हणाले, “जा, तुम्हांला निदान जाऱ्या भरज्या अन्नाची तरी कमतरता पडणार नाही. यानंतर मात्र नरेंद्रांची सांसारिक चिंता कांहीशी कमी झाली.

रामकृष्णांच्या सहवासांत नरेंद्रांचे असे दिवस गेले. त्या सहवासांत विचार, कल्पना, अनुभव या सर्वांचे विशदीकरण होऊन शरीरे दोन पण जीव एक अशी स्थिती झाली. अखेर दोन शरीरांपैकीं एक जीर्ण शरीर सुकले व गळले व तरुण अशा दुसऱ्या देहांत सर्व जीव समाविष्ट झाला. श्रावण वद्य २ शके १८०८ संवत् १९४२ सोमवार ता. १६ ऑगस्ट १८८६ रोजीं श्रीरामकृष्ण परमहंस गळ्याच्या कॅन्सरच्या—कर्करोगाच्या—विकाराने स्वर्गवासी झाले. स्वर्गवासी होण्यापूर्वीं श्रीरामकृष्णांनी आपल्या जवळील अध्यात्मज्ञानाचा सर्व ठेवा नरेंद्रांच्या हवालीं केला.

शिरडी-वृत्त

जानेवारी १९७०

या महिन्यांत भक्तांची गर्दी अतोनात होती. कारण वर्ष अखेर सुव्या
व रजा यामुळे शाळांच्या सहली, यात्रेच्या सहली, कृषिविद्यालय सहली, नाताळ
सहली वगैरेसुळे भक्तांची गर्दी बरीच होती. कांहीं कलाकारांनी श्रीपुढे हजेरी
दिली. ती खालील प्रमाणे:—

कीर्तन

श्री. ह. भ. प. नामदेव गंगाराम नरसुले. सुंबई.

श्री. ह. भ. प. रामराव गोविंदराव डुकरे. सु. पेठ. जि. बुलढाणा (विदर्भ)
संस्थान गवई, मराठे यांची कीर्तने नेहमीं प्रमाणे.

गायन

श्री. सुरेंद्रराव आणि गायक मंडळी, सुंबई, दादर.

(श्री. वामनराव आपटे) (श्री. लीलाघर पाटकर)

(श्री. यशवंत सुजुमदार) (श्री. सुखदेव महाजन) (श्री. ल. जे. यादव)

(कु. अरुण सुरेंद्रराव) श्री. व्यंकटेश विठोवा पै. सुंबई नं. ४

कु. नलिनी एकनाथ जोशी. सु. कल्याण; सुंबई.

श्री. प्रभाकर बाळकृष्ण राणे; दादर सुंबई.

प्रवचन

श्री. प्रभाकर श्रीकृष्ण जठार (वेसावा) सुंबई.

श्रीदत्तात्रयजयंती

श्रीदत्तात्रयजयंतीनिमित्त श्रीमंदिरांत श्रीदत्तजन्म कीर्तन व रात्रौ
रथाची गांवांतून मिरवणूक.

विचित्रघटना

सालअखेर साईसंस्थानचे सेवाधाम विलिंडगचे १३८ नंबराचे खोलीत
अकरा लहानमोठ्या जणांनी आत्महत्या केल्याने मोठीच दुर्घटना झाली.

शिर्डीचे हवापाणी

थंडी विशेष जाणवूं लागली आहे.

Books published and Sold by Sai Baba Sansthan, Shirdi

श्री साईबाबा संस्थान, शिरडी संस्थेतर्फे प्रकाशित
व विक्रीकरितां ठेवलेलीं पुस्तके

(१)	श्रीसाईसच्चरित्र (मराठी)	श्री. दाभोळकरकृत	८-००
(२)	„	(हिंदी) श्री. ठाकूर	५-५०
(३)	„	(गुजराथी) श्री. सोमपुरा	४-००
(४)	„	(इंग्रजी) Shri Gunaji	५-२५
(५)	„	(Kannad) N. S. Anantha Raum	६-००
(६)	A Glimpse of Indian Spirituality—by Pradhan		१-५०
(७)	A Glimpse of Indian Spirituality (Telugu)		१-००
(८)	श्री साईलीलामृत (मराठी)	श्री. आगास्करकृत	२-७५
(९)	साईबाबा—अवतार व कार्य (मराठी)	श्री. धोऱ्ड	२-००
(१०)	साईबाबांचे ४ अध्याय (मराठी)	श्री. दासगणू	००-५०
(११)	सगुणोपासना	(मराठी) श्री. भीष्म	००-२५
(१२)	„	(गुजराथी लिपींत) श्री. भीष्म	००-२५
(१३)	श्री रुद्राध्याय ११ वा	(मराठी) श्री. दाभोळकर	००-१२
(१४)	कीर्तन पंचक	(मराठी) श्री. देव	१-५०
(१५)	शीलधी	(मराठी) डॉ. गव्हाणकर	००-७५
(१६)	श्री साईगीतांजलि (मराठी)	कवि श्रीपाद	००-१२
(१७)	Guide to Shirdi (English)		००-१२
(१८)	स्तवनमंजिरी व सुमनांजली (मराठी)		००-२०

बही. पी. ची पद्धत नाही.

Colour pictures of Sai Baba by Neroy

Commission to Sellers 25% except on 2 to 10 for which only 25 nP. and 50 nP. for No. 1. Postage Extra (minimum purchase of Rs. 15). Can be had from :

1. Receiver Shri Sai Baba Sansthan,
P. O. Shirdi., Dist. Ahmednagar.
2. Sai Baba Office 'Sai Niketan,'
Dr. Ambedkar Road, Dadar, Bombay 14